

Frivilligorganisationers arbetsmiljöansvar

– En utredning om huruvida ett arbetsmiljöansvar finns för frivilliga i räddningsinsatser och vem som eventuellt innehar ett sådant ansvar

Work environment responsibility for voluntary organizations

– A study whether a work environment responsibility exists for volunteers in rescue operations, and if so with whom this responsibility lies

Alva Fransson

Bedömare: Johan Wessén

Handledare: Åsa Åslund

Examinator: Anders Holm

Sammanfattning

Frivilliga som deltar i räddningsinsatser är inte ovanligt i dagens samhälle, och vissa typer av frivilliga väntas öka kommande år. Organisationen av de frivilliga kan variera och ibland kan organisation saknas helt. Det finns exempelvis frivilliga i föreningar, frivilliga som har anslutit sig till appar och frivilliga som saknar tillhörighet överhuvudtaget. Arbetsmiljöansvaret kan variera över de frivilliga baserat på de organisatoriska skillnaderna.

Regler om räddningsinsatser och vem som ansvarar för räddningsinsatserna finns i lagen om skydd mot olyckor (2003:778). Lagen fastställer att det huvudsakligen är kommunen som ansvarar för räddningsinsatser enligt 3 kap. 7 § lagen om skydd mot olyckor. Ansvaret kan ibland även ligga på staten. Det finns dessutom vissa skyldigheter för en enskild att medverka i en räddningsinsats. Möjligheter finns även för kommuner att delegera vissa åtgärder till andra, både frivilligt och genom att begära att enskilda fullgör sin tjänsteplikt.

Arbetsmiljölagen (1977:1160) är som huvudregel tillämplig för arbetsgivare som har arbetstagare vilka utför arbete för dennes räkning enligt 1 kap. 2 § arbetsmiljölagen. När frivilliga som deltar i räddningsinsatser inte är arbetstagare i traditionell mening omfattas de inte av huvudregeln. Det finns även krav på en verksamhet att tillämpa reglerna om arbetsmiljö, även om den inte omfattas av huvudregeln. Om en verksamhet antingen yrkesmässigt bedriver verksamhet eller innehar ett rådighetsansvar ska den tillämpa arbetsmiljölagen i viss utsträckning.

Inom arbetsmiljöområdet får föreskrifter meddelas av Arbetsmiljöverket och dessa föreskrifter detaljreglerar arbetsmiljön eftersom arbetsmiljölagen är en ramlag. Föreskrifterna kan påverka vilka krav som ställs på arbetsmiljön för de typer av räddningsinsatser som frivilliga deltar i. Vilka föreskrifterna är tillämpliga för kan variera från föreskrift till föreskrift.

I uppsatsen presenteras en analys av rättsläget avseende arbetsmiljö kopplat till frivilliga inom räddningsinsatser. För att frivilliga inom räddningsinsatser ska omfattas av arbetsmiljöreglerna och kunna ta del av skyddet som lagen erbjuder, konstateras att det krävs att någon annan bestämmelse är tillämplig än huvudregeln. Ansvar kan därtill ligga hos räddningstjänsten som ansvarar för räddningsinsatsen.

Innehållsförteckning

<i>Sammanfattning</i>	1
<i>Förkortningar</i>	5
1. Inledning	6
1.1 Problembakgrund	6
1.2 Syfte och problemformulering.....	7
1.3 Metod och material.....	8
1.4 Avgränsningar	9
1.5 Disposition	10
1.6 Tidigare forskning	11
2. Civila insatspersoner och frivilliga	12
2.1 Definition av olika typer av frivilliga	12
2.2 Hur olika frivilliga och civila insatspersoner organiseras.....	12
2.2.1 Exempel på verksamheter med civila insatspersoner och frivilliga.....	12
2.2.2 SMS-livräddare	13
2.2.3 Missing People Sweden	14
2.2.4 Civil insatsperson.....	15
2.2.5 Spontanfrivilliga	16
2.3 Grundläggande bestämmelser om föreningar.....	17
2.3.1 Inledning till avsnittet	17
2.3.2 Ekonomiska föreningar.....	17
2.3.3 Ideella föreningar	18
3. Räddningsinsatser och räddningstjänst – kommunens, statens och enskildas skyldigheter	20
3.1 Inledande bestämmelser.....	20
3.2 Den offentliga verksamhetens skyldigheter.....	21
3.2.1 Kommunens skyldighet	21
3.2.2 Kommunens delegeringsmöjligheter	22
3.2.3 Statens skyldighet	23
3.2.4 Tillsyn för regelefterlevnad.....	24
3.3 Enskildas skyldighet	24
4. Arbetsmiljöansvar	26
4.1 Hur arbetsmiljö regleras	26
4.1.1 Arbetsmiljölagens syfte och tillämpningsområde.....	26
4.1.2 Ytterligare regelverk som reglerar arbetsmiljö	26
4.2 Generella krav på arbetsmiljön.....	27
4.3 Arbetsgivarens skyldigheter.....	28
4.4 Proaktiva och reaktiva krav avseende arbetsmiljöansvar	30

4.4.1 Proaktiva krav	30
4.4.2 Reaktiva krav	31
4.5 Arbetstagarens skyldigheter	31
4.6 Samverkan mellan arbetsgivare och arbetstagare.....	32
4.7 Yrkesmässig verksamhet.....	32
4.7.1 Inledning till begreppet yrkesmässig verksamhet.....	32
4.7.2 Självständighet, varaktighet och regelbundenhet	33
4.7.3 Innebörd av begreppet enligt skadeståndslagens förarbete.....	33
4.7.4 Tillämpliga delar	34
4.7.5 Begreppet kopplat till ideell verksamhet	34
4.8 Rådighetsansvar.....	35
4.8.1 Inledning till bestämmelserna	35
4.8.2 Ansvar för andra arbetsgivares arbetstagare	36
4.8.3 Ansvar för inhyrd arbetskraft	36
4.9 Föreskrifter från Arbetsmiljöverket som kan påverka utförandet av olika räddningsinsatser.....	37
4.9.1 Kemiska riskkällor	37
4.9.2 Första hjälpen.....	38
4.9.3 Smittrisker.....	39
5. Analys.....	41
5.1 Inledande konstateranden.....	41
5.1.1 Arbetsmiljöansvar trots avsaknad av arbetstagare	41
5.1.2 Kopplingar mellan redovisade föreskrifter och frivillig samt ideell verksamhet inom räddningsinsatser.....	41
5.2 Begreppet yrkesmässig verksamhet	43
5.2.1 Bristande förklaring av begreppet i rättskällor	43
5.2.2 Vägledning från skadeståndsrätten vid bristfällig förklaring.....	43
5.3 Yrkesmässig verksamhet kopplat till frivilligverksamhet	45
5.3.1 Kan en frivilligverksamhet uppnå yrkesmässig verksamhet?.....	45
5.3.2 Uppnår de presenterade verksamheterna yrkesmässig verksamhet?	46
5.3.3 Tillämpliga delar när en verksamhet är yrkesmässig.....	48
5.3.4 Är bestämmelserna om kemiska riskkällor tillämpliga?.....	49
5.3.5 Är bestämmelserna om första hjälpen tillämplig?	50
5.3.6 Är bestämmelserna om smittrisker tillämplig?	50
5.3.7 Är bestämmelserna om systematiskt arbetsmiljöarbete tillämplig?.....	50
5.4 Kan någon inneha ett rådighetsansvar för de frivilliga?	51
5.4.1 När arbetsgivare ansvarar för andras arbetstagare	51
5.4.2 När arbetsgivare ansvarar för inhyrd personal	52
5.5 Har kommun och räddningstjänst ett arbetsmiljöansvar?.....	53
6. Reflektion och slutsats.....	55
Källförteckning:.....	56
Föreskrifter.....	56
Offentligt tryck.....	56

Rättsfall	57
Litteratur	57
Publikationer och uppsatser	58
Övriga källor	59

Förkortningar

AFS	Arbetsmiljöverkets föreskrifter
App	Applikation
CIP	Civil insatsperson
HD	Högsta domstolen
HLR	Hjärt- och lungräddning
IVPR	I väntan på räddningstjänst
LSO	Lagen om skydd mot olyckor
Missing People	Missing People Sweden
NJA	Nytt juridiskt arkiv
Prop.	Proposition
SOU	Statens offentliga utredningar

1. Inledning

1.1 Problembakgrund

Frivilliga som deltar i räddningsinsatser kan organiseras på olika sätt; de kan dels vara föreningsanslutna medlemmar, dels handla på eget bevåg utan att vara anslutna till någon förening som så kallat frivilliga. Det finns även verksamheter som organiserar frivilliga utan att de frivilliga är medlemmar i organisationen. Frivilliga anses vara en viktig resurs vid omfattande insatser.¹

Ett begrepp som används i dessa sammanhang är civil insatsperson. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap definierar begreppet på följande sätt: ”*Civila insatspersoner (CIP) är civila personer som rekryteras, utbildas och utrustas av kommunal räddningstjänst. Sedan larmas de ut på olika typer av olyckor, som till exempel trafikolyckor, mindre bränder och hjärtstopp.*”² Även andra definitioner kan användas i dessa sammanhang. Ett illustrerande exempel på en ideell förening som organiserar frivilliga som deltar i räddningsinsatser är Missing People Sweden.³

Brandskyddsföreningen som arbetar ideellt med civila insatspersoner har som mål att öka antalet utbildade civila insatspersoner till 75 000 år 2030, vilket skulle motsvara omkring en procent av alla vuxna i Sverige.⁴ Mot bakgrund av Brandskyddsföreningens ambition kan det antas att civila insatspersoner kommer öka i omfattning. När personer deltar i frivilliga räddningsinsatser, oavsett hur de är organiserade uppstår frågor hur rättsläget ser ut avseende arbetsmiljöansvar för dessa deltagare.

Krav avseende arbetsmiljön regleras i arbetsmiljölagen (1977:1160). Lagen gäller för varje verksamhet där arbetstagare utför arbete för en arbetsgivares räkning, 1 kap. 2 § arbetsmiljölagen. Med tanke på att föreningar inte alltid har arbetstagare i traditionell mening uppstår frågetecken angående vad som gäller avseende krav på arbetsmiljön för

¹ SOU 2018:54, s. 133–134.

² Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, *Civila insatspersoner gör skillnad [faktablad]*, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, 2024, hämtad 13 december 2024, <https://rib.msb.se/filer/pdf/30715.pdf>.

³ Missing People Sweden, ”Om Missing People Sweden”, *Missing People Sweden*, hämtad 21 november, 2024, <https://www.missingpeople.se/om-oss/>.

⁴ Brandskyddsföreningen, ”Bli partner”, *Brandskyddsföreningen*, hämtad 24 november, 2024, <https://www.brandskyddsforeningen.se/civil-insatsperson-cip/bli-partner/>.

föreningsmedlemmar. Enligt 3 kap. 5 § arbetsmiljölagen ska arbetsmiljölagen beaktas i tillämpliga delar när två eller flera för gemensam räkning yrkesmässigt bedriver verksamhet utan att ha arbetstagare anställd. Paragrafen stadgar därmed att en förening kan ha ett arbetsmiljöansvar, förutsatt att den bedriver en yrkesmässig verksamhet, vilket även påvisar att det är av vikt att klargöra begreppet yrkesmässig verksamhet.

Ekonomiska föreningar bör kunna uppnå en yrkesmässig verksamhet i någon grad. Det kan däremot vara mer ovisst huruvida olika ideella föreningar uppnår en yrkesmässig verksamhet, eftersom en sådan bland annat kräver en viss varaktighet och en viss ekonomisk natur.⁵ Det kan å ena sidan exempelvis finnas stora idrottsföreningar som tydligt uppnår kraven på varaktighet och vara av ekonomisk karaktär. Å andra sidan kan det finnas mindre föreningar där verksamhetens uppbyggnad och struktur inte är lika tydlig. Föreningars eventuella arbetsmiljöansvar är i dagsläget oprövat av rättssystemet. Det oklara rättsläget gör att det kan finnas en risk för att arbetsmiljön äventyras för en frivillig som deltar i olika typer av räddningsinsatser. Det kan påverka såväl det förebyggande arbetet mot en arbetsmiljöskada som rehabiliteringen vid en faktisk arbetsmiljöskada.

Huvudregeln är att kommunen ansvarar för räddningstjänst inom kommunen, vilket framgår av 3 kap. 7 § lagen om skydd mot olyckor (2003:778). Bortsett från föreningars eventuella arbetsmiljöansvar har räddningstjänsten ett ansvar för räddningsinsatsen även innan räddningstjänsten har kommit på plats, om en delegering av inledande åtgärder har gjorts till tredje part.⁶ Vilket ansvar som åsyftas preciseras däremot inte närmare i förarbetet.

1.2 Syfte och problemformulering

Syftet med uppsatsen är att utreda huruvida föreningar som arbetar med olika typer av räddningsinsatser är skyldiga att följa regler om systematiskt arbetsmiljöarbete och andra utvalda föreskrifter från Arbetsmiljöverket, när den organiserar sitt arbete för frivilliga. Avsikten med uppsatsen är öka förutsebarheten inom rättsområdet. För att uppnå syftet med uppsatsen behöver därmed följande frågeställningar besvaras:

⁵ Blyme, Hans, *Arbetsmiljölagen (1977:1160)* 3 kap. 5 §, Lexino 1 juli 2023 (JUNO), hämtad 21 november 2024.

⁶ Prop. 2019/20:176, s. 32, se även Prop. 1985/86:170 s. 69–70.

- Har en förening, som har medlemmar som är frivilliga inom räddningstjänstområdet, ett arbetsmiljöansvar för sina föreningsmedlemmar. Om ja, i vilken utsträckning?
- Om dessa frivilliga inte är föreningsanslutna, i vilken utsträckning gäller ett arbetsmiljöansvar för dem?
- Om det inte råder ett arbetsmiljöansvar för föreningar över sina föreningsmedlemmar eller frivilliga, finns något sådant ansvar för stat eller kommun?

1.3 Metod och material

I uppsatsen används en rättsdogmatisk metod, vilket innebär att vedertagna rättskällor som lagstiftning, förarbeten, rättspraxis och doktrin används för att besvara och analysera frågeställningarna.⁷ Dessa rättskällor är grunden till rättskällevärdet.⁸ För att uppnå syftet med uppsatsen analyseras och fastställs gällande rätt genom de lege lata-argument, vilket också är inom ramen för en rättsdogmatisk analys.⁹ Rättsdogmatiken tillåter även ett de lege ferenda-perspektiv som avser argument för hur rätten bör vara eller förslag på hur problem kan åtgärdas.¹⁰ Med tanke på att relevant rättspraxis saknas för de specifika frågeställningarna är det av vikt att fastställa rättsläget för att öka förutsebarheten, vilket är viktigt för såväl privatpersoner som för föreningar. Avsaknaden av rättspraxis innebär också en begränsning i antal erkända källor som finns tillgängligt att använda. Begreppet yrkesmässig verksamhet är centralt för att kunna besvara frågeställningarna, i synnerhet den första delfrågan.

För att kunna fastställa rättsläget så precist som möjligt och uppnå syftet med uppsatsen används bland annat relevant lagstiftning inom rättsområdet, såsom arbetsmiljölagen. Med tanke på att arbetsmiljölagen är en ramlag är dessutom arbetsmiljöförordningen relevant att presentera för att få fördjupad kunskap om rättsläget. Därtill är även föreskrifter från Arbetsmiljöverket av betydelse för att kunna inhämta detaljbestämmelser om arbetsmiljö. Under författandet av uppsatsen har en ny regelstruktur trätt i kraft avseende Arbetsmiljöverkets föreskrifter. Det innebär att nya föreskrifter tillkommer och ersätter de gamla som blir upphävda, men själva innehållet av bestämmelserna kvarstår till stor del. Med tanke på att uppsatsen har författats

⁷ Kleineman, Jan, "Rättsdogmatisk metod" i *Juridisk metodlära*, 2 uppl. red. Maria Nääv och Maruo Zamboni (Lund: Studentlitteratur, 2018), s. 21.

⁸ Ibid, s. 28.

⁹ Ibid, s. 36.

¹⁰ Kleineman, "Rättsdogmatisk metod", s. 36. Se även Lehrberg, Bert, *Praktisk juridisk metod*, 14 uppl. (Uppsala: Iusté, 2022) s. 201.

under tiden de nya föreskrifterna trädde i kraft inkluderas både den gamla och nya föreskriften för bestämmelserna. Reglerna går att hitta genom Arbetsmiljöverkets paragrafnyckel som finns att tillgå via myndighetens hemsida. Uppsatsens frågeställningar besvaras dessutom med hjälp av förarbeten och doktrin, eftersom rättspraxis saknas angående de specifika frågeställningar. Det är av vikt att ge en så korrekt bild av gällande rätt som möjligt, vilket motiverar varför rättskällevärdet är ständigt närvarande genomgående genom uppsatsen.

Förutom den information som inhämtas från arbetsrättslig lagstiftning, förarbeten och litteratur inhämtas information dessutom från det skadeståndsrättsliga området. Det finns endast ett antal begränsade förklaringar avseende det centrala begreppet yrkesmässig verksamhet kopplat till arbetsrätten. Bristen på utvecklad förklaring motiverar att delvis även inkludera skadeståndsrättsligt material, eftersom yrkesmässig verksamhet återfinns även skadeståndsrätten. Genom att inhämta vägledning i hur begreppet yrkesmässig verksamhet kan tolkas kan begreppet klargöras ytterligare. En sådan inhämtning möjliggör därefter en analys huruvida det är möjligt att dra paralleller mellan skadeståndsrätten och arbetsrätten genom en så kallad analogisk tolkning. För att kunna dra paralleller mellan skadeståndsrätten och arbetsrätten presenteras dessutom det grundläggande syftet med skadeståndsfunktionen och vem som är skyddsobjektet. Det görs för att kunna jämföra arbetsmiljoreglernas syfte och skyddsobjekt med skadeståndsreglernas syfte och skyddsobjekt.

Utöver de enligt rättsdogmatiken vedertagna rättskällorna inhämtas information även från andra typer av källor, exempelvis Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, vars definition av civila insatspersoner dels klargör för läsaren vad som menas med begreppet, dels behövs med tanke på att en sådan definition saknas i juridiska källor. Även Svenska Akademiens ordlista används för att läsaren ska få en klar bild vad som åsyftas med begreppet frivilliga. Dessutom inhämtas information från verksamheters hemsidor samt stadgar för att fastställa vilken typ av verksamhet det är. Trots att det inte nödvändigtvis ingår i en rättsdogmatisk metod att inkludera dessa typer av källor ökar det förståelsen för läsaren. Även akademiska rapporter och publikationer från myndigheter är givande för att uppnå uppsatsens syfte.

1.4 Avgränsningar

Uppsatsen avgränsas till att redogöra för arbetsmiljö avseende frivilliga som deltar i räddningsinsatser, där de antingen är organiserade i föreningar eller inte har någon

föreningstillhörighet alls. De associationsrättsliga formerna som behandlas i uppsatsen är endast ekonomiska och ideella föreningar, eftersom det ligger inom uppsatsen syfte att undersöka föreningar särskilt. Det torde inte råda några oklarheter huruvida andra typer av associationer med traditionella arbetstagare innehar ett arbetsmiljöansvar, vilket motiverar varför dessa typer av frågor exkluderas. Ytterligare ett rättsområde som exkluderas från uppsatsen är de skadeståndsrättsliga aspekterna som kan tänkas uppkomma vid bristande regelefterlevnad av arbetsmiljöansvaret. Däremot inhämtas definition av yrkesmässig verksamhet från skadeståndslagens proposition när sådan definition saknas i arbetsmiljölagens proposition. Eventuella straffrättsliga bestämmelser som kan påverka en arbetsgivare som underlåter att beakta sina skyldigheter kopplat till arbetsmiljö exkluderas från den här uppsatsen.

För att läsaren ska få en bättre förståelse av hur verksamheter med frivilliga kan organiseras presenteras ett antal illustrerande exempel på föreningar med frivilliga och initiativ med civila insatspersoner. Uppsatsen innehåller endast exempel på sådana verksamheter och inte en uttömmande lista över dessa i Sverige. En uttömmande lista skulle vara alltför omfattande för den här uppsatsen och inte heller nödvändig för att uppnå syftet med uppsatsen. Inom uppsatsens ramar förekommer även olika föreskrifter från Arbetsmiljöverket. De föreskrifter som undersöks i uppsatsen är föreskrifter som reglerar första hjälpen, systematiskt arbetsmiljöarbete, kemiska riskkällor samt smittrisker. Föreskrifterna i fråga bör vara centrala för traditionella arbetstagare som arbetar med räddningsinsatser, vilket motiverar varför just dessa bestämmelser och föreskrifter är intressanta för frivilliga inom liknande räddningsinsatser.

1.5 Disposition

I nästkommande kapitel presenteras begreppen civil insatsperson respektive frivillig, tillsammans med olika typer verksamheter som organiserar olika typer av frivilliga. Dessutom presenteras de grundläggande bestämmelserna för ekonomiska och ideella föreningar. I kapitel tre introduceras läsaren till vilka bestämmelser som reglerar räddningsinsatser och räddningstjänst, däribland finns skyldigheter för såväl det offentliga som för enskilda. Kapitel fyra ägnas därefter åt det arbetsrättsliga arbetsmiljöansvaret och läsaren introduceras bland annat till de centrala begreppen yrkesmässig verksamhet och rådighetsansvar. Att arbetsmiljöansvaret och yrkesmässig verksamhet presenteras i slutet av referensramen

motiveras med att läsaren innan dess ska få möjlighet att bekanta sig med de olika typerna av frivilliga och få insikt i vilka regleringar som påverkar en räddningsinsats. Även de centrala delarna av skadeståndets funktion presenteras i kapitel fyra. Det femte kapitlet är det analyserande kapitlet som innehåller analyser av det presenterade materialet. I ett sjätte och sista kapitel presenteras slutsatserna av analysen och uppsatsens frågeställningar besvaras.

1.6 Tidigare forskning

Det har tidigare skett forskning inom närliggande rättsområden. Inom Linköpings universitet finns en rapportserie som kallas CARER, vilket är en förkortning av Centrum för forskning inom respons- och räddningssystem. Däribland finns en rapport ”*Arbetsmiljöansvar vid frivilligas deltagande i räddningsinsatser*” skriven av Åsa Åslund och Anders Holm.¹¹ Författarna av rapporten undersöker ett arbetsmiljöansvar för frivilliga, med inriktning på civila insatspersoner. Rapporten har även inspirerat författandet av min uppsats. Anders Holm har även skrivit ”*Några ansvarsfrågor avseende aktörer, i synnerhet frivilliga, som deltar i räddningsinsatser*” inom ramen för rapportserien CARER.¹² I Holms rapport läggs fokus mest på ansvarsfrågor kopplat till skadeståndsrätten. Ytterligare undersökning av närliggande frågeställningar har gjorts av Ester Tolo genom sin uppsats ”*Arbetsmiljöansvar i väntan på räddningstjänst*” där Tolo undersöker vem som innehar ett arbetsmiljöansvar för semiprofessionella.¹³

I den här uppsatsen undersöks istället arbetsmiljöansvar vad gäller frivilliga i relation till huruvida utvalda föreskrifter från Arbetsmiljöverket är tillämpliga i dessa sammanhang. Centralt för den här uppsatsen är begreppet yrkesmässig verksamhet vilket redovisas för och analyseras för att tydliggöra begreppets innebörd, vilket inte riktigt har varit fokus i tidigare uppsatser.

¹¹ Åslund, Åsa och Holm, Anders, *Arbetsmiljöansvar vid frivilligas deltagande i räddningsinsatser*, CARER rapport nr 44, (Linköping: Linköpings universitet), 2023 <http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1798572/FULLTEXT01.pdf>.

¹² Holm, Anders, *Några ansvarsfrågor avseende aktörer, i synnerhet frivilliga, som deltar i räddningsinsatser*, CARER rapport nr 16, (Linköping: Linköpings universitet), 2016. <https://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:967588/FULLTEXT02.pdf>.

¹³ Tolo, Ester, *Arbetsmiljöansvar i väntan på räddningstjänst*, (Masteruppsats, Linköpings universitet, 2024), <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1892578/FULLTEXT02.pdf>.

2. Civila insatspersoner och frivilliga

2.1 Definition av olika typer av frivilliga

Begreppet civila insatspersoner har ingen juridisk definition. I avsnitt 1.1 ovan presenteras Myndigheten för samhällsskydd och beredskaps definition av begreppet. Även Brandskyddsföreningen har definierat begreppet. Brandskyddsföreningen definierar begreppet på följande sätt: ”Civil insatsperson, CIP, är en frivillig person som snabbt kan vara på plats vid en olycka eller krissituation för att hantera bränder, hjärtstopp och andra olyckor.”¹⁴ För att få en enhetlig bild av begreppet används fortsättningsvis Myndigheten för samhällsskydd och beredskaps definition.

Liksom begreppet civil insatsperson saknar begreppet frivillig en juridisk definition. Enligt Svenska Akademiens ordlista definieras frivillig som följande: ”som utförs av fri vilja: frivilliga bidrag”.¹⁵ Fortsättningsvis i uppsatsen åsyftar frivilliga de som hjälper till under en räddningsinsats av fri vilja, inte som hjälper till genom fullgörande av sin tjänsteplikt. Det finns ytterligare ett sätt att benämna sådana som frivilligt hjälper till i räddningsinsatser, vilket är begreppet spontanfrivilliga. Begreppet saknar såväl juridisk definition som definition i Svenska Akademiens ordlista. Anders Holm beskriver spontanfrivilliga i sin rapport som frivilliga som hjälper till under en räddningsinsats utan att ha någon särskild koppling till insatsen.¹⁶

2.2 Hur olika frivilliga och civila insatspersoner organiseras

2.2.1 Exempel på verksamheter med civila insatspersoner och frivilliga

I en studie från CARER presenteras olika organisationer med vad studien kallar för frivilliga responsaktörer.¹⁷ Enligt författarna till rapporten är frivilliga responsaktörer ”*individer och/eller organisationer som agerar av fri vilja utan avlöning i organiserade*

¹⁴ Brandskyddsföreningen, ”Vad är CIP?”, *Brandskyddsföreningen*, hämtad 21 november, 2024, <https://www.brandskyddsforeningen.se/civil-insatsperson-cip/vad-ar-cip/>.

¹⁵ Svenska Akademiens ordböcker (SAOL), ”frivillig”, publicerad 2015, hämtad 19 december 2024, <https://svenska.se/saol/?sok=frivillig&pz=1>.

¹⁶ Holm, *Några ansvarsfrågor avseende aktörer, i synnerhet frivilliga, som deltar i räddningsinsatser*, s. 8.

¹⁷ Hallström, Vivi, Ramsell, Elina och Yousefi Mojir, Kayvan, *Organiserade räddningsinsatser med frivilliga - Presentation av några verksamheter som initierades i Sverige mellan 2010-2016 [studie]*, CARER Linköpings universitet, 2017, hämtad 17 december 2024, <https://rib.msb.se/filer/pdf/28260.pdf>.

räddningsinsatser”.¹⁸ Författarna till studien ger följande sju exempel på verksamheter med frivilliga responsaktörer vilka var verksamma under perioden mellan 2010 och 2016: 1. SMS-livräddare i Stockholm (och Västra Götaland), 2. Missing People Sweden, 3. Projekt Grannsamverkan Ludvika-Smedjebacken, 4. Förstärkt medmänniska, Räddningstjänsten Medelpad, 5. Landräddningen, Västerås och Gävle, 6. Säker By i Jönköpings län och slutligen 7. Civil insatsperson (CIP) Räddningstjänsten Västra Sörmland.¹⁹ För att få en bättre förståelse av olika verksamheter och organisationen bakom verksamheterna kommer i följande avsnitt en kortare presentation av några utvalda av dessa organisationer. Därefter följer en presentation av spontanfrivilliga. Noterbart är att det sker en snabb utveckling avseende dessa typer av organisationer. De organisationer som har redovisats ovan är exempel på organisationer som var verksamma under 2010 till 2016. Informationen som följer om organisationerna nedan är inhämtade direkt från organisationernas hemsidor vilket visar på att organisationerna fortfarande är relevanta.

2.2.2 SMS-livräddare

SMS-livräddare är ett initiativ för att kunna hjälpa personer som får ett misstänkt hjärtstopp i väntan på räddningstjänst. Tjänsten informerar frivilliga med HLR-kompetens när personer som har drabbats av misstänkt hjärtstopp finns i närheten. Tjänsten hjälper även till att sammanföra dessa personer med den närmaste hjärtstartaren. Frivilliga ansluter sig till tjänsten och får larm via en app där vägbeskrivning till den drabbade finns.²⁰ För att kunna registrera sig som frivillig livräddare hos SMS-livräddare krävs att den frivilliga är myndig samt har HLR-kunskaper. Det är inte SMS-livräddare som står för utbildningen inom HLR, utan de frivilliga hänvisas istället vidare till Svenska HLR-rådet för mer information ifall de saknar HLR-utbildning.²¹ Svenska HLR-rådet, eller Svenska rådet för hjärt-lungräddning, är en organisation som tillgodoser kunskaper och utbildning avseende plötsligt hjärtstopp över hela Sverige. Organisationens ändamål är livräddning vid plötsligt hjärtstopp och bildades 2004.²²

¹⁸ Hallström, Ramsell och Yousefi Mojir, *Organiserade räddningsinsatser med frivilliga - Presentation av några verksamheter som initierades i Sverige mellan 2010-2016*, s.10. Se även studiens vidarehänvisning till Boström, Forsell, Jacobsson & Tamm Hallström, 2004.

¹⁹ Ibid, s.18.

²⁰ SMS-livräddare, ”Om oss”, *SMS-livräddare*, hämtad 18 december 2024, <https://www.smslivraddare.se/om-oss/>.

²¹ SMS-livräddare, ”För livräddare”, *SMS-livräddare*, hämtad 18 december 2024, <https://www.smslivraddare.se/vad-innebar-det-att-vara-smslivraddare/>.

²² HLR-rådet, ”Organisation, Visioner och Mål”, *HLR-rådet*, hämtad 14 mars 2025, <https://www.hlr.nu/organisation/>.

Region Stockholm var först att ansluta sig till systemet när det startade 2010. I december 2024 var 14 regioner anslutna till tjänsten och systemet finns även i hela Danmark. Drygt 150 000 personer i Sverige är frivilliga livräddare. Organisationen bakom appen består av Heartrunner Sweden AB, Karolinska Institutet Holding AB samt vårdbolaget Prima Vård. Dessa parter tillsammans äger, driver och utvecklar såväl systemet som appen.²³

2.2.3 Missing People Sweden

Missing People Sweden är en ideell förening som grundades i Göteborg år 2012 och hjälper till i sökinsatser efter försvunna personer, både vad gäller i den fysiska sökinsatsen och med administrativt arbete som att publicera efterlysningar. Föreningen grundades efter att två personer under två olika tillfällen hade försvunnit och samhället saknade resurser för att leta efter dessa personer. Istället samlades människor för att gemensamt försöka hitta de två försvunna personerna under hösten år 2010 och vintern år 2011. Initialt grundades en förening för Västra Götaland. Behovet fanns även i andra delar av Sverige, vilket motiverade grundandet av föreningen Missing People som i december 2024 finns genom omkring 20 regionala avdelningar i Sverige.²⁴ År 2023 hade föreningen drygt 60 000 frivilliga anmälda i sitt sökarregister.²⁵

Föreningen samarbetar med såväl polis som anhöriga och andra hjälporganisationer.²⁶ I en artikel som finns att tillgå genom Missing Peoples hemsida framgår att under perioden juli till september år 2024 ökade antalet sökinsatser som gäller så kallade LSO-ärenden, jämfört med samma period tidigare år. LSO-ärenden innebär ärenden där polisen efterfrågar hjälp skyndsamt, eftersom det har gjorts en bedömning att finns en risk för fara för någons liv. Bertil Jungmar som är styrelseordförande i Missing People Sweden, uppger i artikeln att vid dessa tillfällen belyses hur Missing People kompletterar samhällets skyldigheter.²⁷

²³ SMS-livräddare, "Om oss".

²⁴ Missing People Sweden, "Om Missing People Sweden", *Missing People Sweden*, hämtad 18 december 2024, <https://www.missingpeople.se/om-oss/>.

²⁵ Missing People Sweden, *Effektrapport för 2023*, 2023, Missing People Sweden, hämtad 19 december 2024, <https://www.missingpeople.se/media/hflav10t/effektrapporten-för-2023-2.pdf>, s. 7.

²⁶ Missing People Sweden, "Om Missing People Sweden".

²⁷ Missing People Sweden, "Allt större andel av Missing Peoples sökinsatser är LSO-ärenden, där risken bedöms vara fara för någons liv", *Missing People Sweden*, publicerad 9 oktober 2024, hämtad 19 december 2024, <https://www.missingpeople.se/aktuellt/allt-storre-andel-av-missing-peoples-sokinsatser-ar-lso-arenden-dar-risken-bedoms-vara-fara-for-nagons-liv/>.

Föreningens syfte är ”att publicera efterlysningar av samt samordna och genomföra eftersök för att finna försvunna personer i Sverige.”, vilket framgår av föreningens stadgar i 1 §.²⁸ Samma paragraf fastställer därtill att föreningen varken har en politisk eller religiös agenda. De beslutande organen är, enligt 3 § i stadgarna, styrelsen och ordinarie årsmöte samt extra årsmöte. För att kunna anses som en enskild medlem krävs att medlemmen har betalat medlemsavgiften för perioden i fråga, vilket framgår av 12 § i stadgarna. I paragrafen finns dessutom såväl rättigheter som skyldigheter för medlemmen, däribland ska denne exempelvis följa stadgar och fattade beslut.²⁹

Enligt dokument som finns att tillgå genom Missing Peoples hemsida har föreningen tagit beslut om löner och arvoden. Beslutet visar att föreningen har anställd personal som sitter på ett kansli, vars uppgifter är att verkställa styrelsens beslut.³⁰ Genom föreningen insamlings- och finansieringspolicy går det att utläsa att finansiering sker på flera sätt, vilket innefattar engagemang från både privatpersoner och företag. Finansiering sker genom insamling, givare, företagssamarbeten och årliga medlemsavgifter.³¹

2.2.4 Civil insatsperson

För att kunna bli en civil insatsperson krävs att den frivilliga i fråga genomgår en utbildning, i vilken bland annat ingår praktisk övning. Personen utbildas i bland annat första hjälpen, släckning av bränder och vad som ska göras vid trafikolyckor. Övning sker även delvis med räddningstjänsten. Efter avklarad utbildning får den civila insatspersonen ett utrustningspaket, som innehåller exempelvis första hjälpen-väska, varningspuckar, värmefilt och brandsläckare. En civil insatsperson får sedan information från, och blir larmad, av SOS Alarm genom en app när något händer lokalt. Det är en samverkan mellan räddningstjänsten, Brandskyddsföreningen och SOS alarm avseende verksamheten för civila insatspersoner.³² Ett uttryck som beskriver en

²⁸ Missing People Sweden, *Stadgar för den ideella föreningen Missing People Sweden*, fastställd 14 april 2024, Missing People Sweden, hämtad 19 december 2024, <https://www.missingpeople.se/media/q4ihellq/stadgar-mps-2024.pdf>.

²⁹ Ibid.

³⁰ Missing People Sweden, *Löner och arvoden*, u.å., Missing People Sweden, hämtad 18 december 2024, <https://www.missingpeople.se/media/vawambaz/loner-och-arvoden-missing-people-sweden-jan-2023.pdf>.

³¹ Missing People Sweden, *Insamlings- och finansieringspolicy*, 18 november 2018, Missing People Sweden, hämtad 19 december 2024, <https://www.missingpeople.se/media/cfycyz23/insamlings-och-finansieringspolicy-1-2.pdf>.

³² Krisinformation.se, ”Sverige ska ha 75 000 civila insatspersoner 2030”, *Krisinformation.se*, publicerad 25 oktober 2024, hämtad 19 december 2024, <https://www.krisinformation.se/manniskan-i-krisen/fredrik-raddar-liv-pa-fritiden/brandskyddsforeningens-satsning>.

civil insatspersoners funktion vid lokala olyckor är ”förstärkt medmänniska”.³³ Syftet med civila insatspersoner är att kunna hjälpa till vid lokala olyckor i väntan på räddningstjänstens eller andra organisationers ankomst. Normalt får den civila insatspersonen ingen ersättning för sitt arbete, vilket innebär att arbetet oftast sker ideellt.³⁴

2.2.5 Spontanfrivilliga

Ytterligare exempel på en form av frivilliga är så kallade spontanfrivilliga. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap definierar spontanfrivilliga genom en publikation i form av en vägledning på sin hemsida. Spontanfrivilliga innebär enligt denna definition personer som inte är organiserade i en verksamhet eller innehar någon speciell utbildning, till skillnad från de ovan presenterade frivilliga. Istället erbjuder de sin hjälp spontant utan planering vid akuta händelser eller vid återuppbyggnad därefter. När Myndigheten för samhällsskydd och beredskap har gjort definitionen av spontanfrivilliga har de dessutom hänvisat till Svenska institutet för standarder, *Vägledning för planering av spontanfrivilligas engagemang* (SS-ISO 22319:2019).³⁵ De spontanfrivilliga kännetecknas av ideellt arbete samt av en avsaknad av avtalad överenskommelse och kan såväl vara lokala invånare som människor som har rest till platsen för att hjälpa till. Mängden spontanfrivilliga i en viss insats kan variera, alltifrån en person till en stor grupp. Den spontanfrivilliga kan agera på egen hand genom att direkt besöka insatsområdet för att hjälpa till, eller spontant hjälpa till via organisationer. Den spontanfrivilliga kan även forma egna grupper i samband med samhällsstörningen, genom sociala medier eller på plats.³⁶

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap ger exempel på olika situationer där spontanfrivilliga har hjälpt till tidigare, så som under skogsbränder år 2014 och 2018, under 2015 när det kom många migranter, samt när covid-19-pandemin rådde. Efter att de har anmält sig som spontanfrivilliga kan organiseringen av dem kan se lite olika ut därefter. Planeringen av mottagande av spontanfrivilliga är viktig. Organiseringen kan till exempel skötas av en lokal

³³ Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, *1. Så bidrar frivilliga till god beredskap* [vägledning], Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, 2024, hämtad 13 februari 2025, <https://rib.msb.se/filer/pdf/29873.pdf>, s. 9.

³⁴ Ibid, s. 9.

³⁵ Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, *1. Så bidrar frivilliga till god beredskap* [vägledning], s. 8. Se även vidarehänvisning till Svenska institutet för standarder, *Vägledning för planering av spontanfrivilligas engagemang* (SS-ISO 22319:2019).

³⁶ Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, *1. Så bidrar frivilliga till god beredskap* [vägledning], s. 8.

frivillig resursgrupp i en kommun, men kan också ske genom lokala civilsamhällsaktörer som exempelvis Svenska Röda Korset, Svenska kyrkan, Rädda barnen, idrottsföreningar eller Sveriges Stadsmissioner. Organisering av spontanfrivilliga kan även ske på nationell nivå när lokala organisationer av spontanfrivilliga saknas, genom ett avtal mellan Svenska Röda Korset och Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. Avtalet tillämpas när det är nödvändigt.³⁷

2.3 Grundläggande bestämmelser om föreningar

2.3.1 Inledning till avsnittet

I de ovan presenterade verksamheterna förekommer olika typer av organisationer bakom initiativen. För att få en så bra förståelse som möjligt för de ovan presenterade verksamheterna följer här ett avsnitt om föreningar och dess grundläggande bestämmelser, eftersom vissa av dessa organisationer organiseras som en förening. Syftet med avsnittet är att uppmärksamma läsaren att olika typer av föreningar existerar. Läsaren får också få en inblick i vilka regelverk som olika typer av föreningar har att förhålla sig till och vilka rekvisit som ska vara uppfyllda för att kunna klassas som en ekonomisk förening eller en ideell förening.

2.3.2 Ekonomiska föreningar

Bestämmelser om ekonomiska föreningar finns i lagen om ekonomiska föreningar (2018:672). För att klassas som en ekonomisk förening finns ett krav på minst tre medlemmar som inte är investerande medlemmar enligt 1 kap. 3 § lagen om ekonomiska föreningar. I 1 kap. 4 § i samma lag stadgas att en ekonomisk förening har till syfte att främja medlemmars ekonomiska intressen, vilket görs genom ekonomisk verksamhet som medlemmarna deltar i. I lagen listas fem olika sätt som medlemmarna kan delta i verksamheten på. De kan delta som konsumenter, som leverantörer, med egen arbetsinsats, genom att använda föreningens tjänster eller på annat liknande sätt, vilket även det framgår av 1 kap. 4 § lagen om ekonomiska föreningar. För att bilda en ekonomisk förening krävs att tre eller fler fysiska eller juridiska personer uppfyller tre kriterier enligt 2 kap. 1 § lagen om ekonomiska föreningar. Det krävs att de blir medlemmar i föreningen som inte är investerande medlemmar, de antar stadgar för föreningen, samt väljer styrelse och åtminstone en revisor. Medlemmar i en ekonomisk förening kan inte bli personligt ansvariga för föreningens skyldigheter, det framgår av 1 kap. 9 § lagen om ekonomiska

³⁷ Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, *I. Så bidrar frivilliga till god beredskap* [vägledning], s. 8.

föreningar.³⁸ Föreningsmedlemmarna riskerar endast sina insatser vid en eventuell konkurs eller om föreningen hamnar på obestånd.³⁹

Vidare ska en ekonomisk förening registreras i föreningsregistret, vilket ska ske inom sex månader från tidpunkten när föreningen bildades enligt 2 kap. 2 § lagen om ekonomiska föreningar. Genom en motsatsvis tolkning av 2 kap. 4 § lagen om ekonomiska föreningar blir en ekonomisk förening en juridisk person först när registrering har skett, eftersom den innan registrering inte har möjlighet att förvärva rättigheter eller ta på sig skyldigheter. En ekonomisk förening har inte heller möjlighet att föra talan vid domstol eller hos en myndighet innan den har registrerats, vilket framgår av samma paragraf.

2.3.3 Ideella föreningar

Till skillnad från ekonomiska föreningar saknar ideella föreningar särskild reglering som avser just denna associationsform. Avsaknaden av lagstiftning innebär att ideella föreningars regelverk formas i rättspraxis och genom generella principer, samt behandlas i litteraturen.⁴⁰ Liksom registrerade ekonomiska föreningar svarar ideella föreningar som egna juridiska personer, vilket innebär att dess medlemmar inte har ett personligt ansvar för föreningens skyldigheter.⁴¹ Att en ideell förening är en juridisk person innebär därtill bland annat att den har möjlighet att vara en avtalspart samt har möjlighet att vara en arbetsgivare.⁴²

I NJA 1973 s. 341 behandlas de rekvisit som ska vara uppfyllda för att en ideell förening ska anses ha rättskapacitet. HD fastställer i domen att en ideell förening kräver att en förening antar stadgar, att den utser en styrelse och anger hur ett föreningsbeslut tillkommer. Genom HD:s domskäl i NJA 1987 s. 394 går det att utläsa att en ideell förening kräver stadgar av en viss fullständighet för att kunna utgöra en juridisk person. För att uppnå fullständighet krävs därmed att stadgarna innehåller namnet på föreningen, föreningens ändamål och hur beslut avseende

³⁸ Se även Mallmén, Anders, Andersson, Sten och Thorstorp, Bo, *Lagen om ekonomiska föreningar – En kommentar*, (9 november 2023, version 6, JUNO), kommentaren till 1 kap. 9 § under rubriken 1. Medlemmarna m.fl. är inte personligen ansvariga.

³⁹ Lundén, Björn, *Ekonomiska föreningar– skatt, deklaration, ekonomi och juridik*, (2021, version 15 JUNO), Björn Lundén Information, s. 157. (E-bok finns tillgänglig via JUNO).

⁴⁰ Bokelund Svensson, Ulf och Lindblad, Jan, *Ideella föreningar*, (2024, version 11 JUNO), Björn Lundén Information, s. 9 (E-bok finns tillgänglig via JUNO).

⁴¹ Mallmén, Andersson och Thorstorp, kommentaren till 1 kap. 9 §.

⁴² Bokelund Svensson och Lindblad, *Ideella föreningar*, s. 10–11.

föreningen fattas. Dessa två domar med utvecklade rekvisit för ideella föreningars rättskapacitet blir senare bekräftade att de fortfarande är gällande genom NJA 2022 s. 592.⁴³

⁴³ Se exempelvis NJA 2022 s. 592 - p. 7.

3. Räddningsinsatser och räddningstjänst – kommunens, statens och enskildas skyldigheter

3.1 Inledande bestämmelser

I lagen om skydd mot olyckor finns bestämmelser om räddningstjänst och räddningsinsatser. Syftet med lagen stadgas i 1 kap. 1 §, där framgår att: ”Bestämmelserna i denna lag syftar till att i hela landet bereda människors liv och hälsa samt egendom och miljö ett med hänsyn till de lokala förhållandena tillfredsställande och likvärdigt skydd mot olyckor.”

Enligt 1 kap. 2 § 1 st. lagen om skydd mot olyckor är räddningstjänst de räddningsinsatser som antingen staten eller kommunerna ska ansvara för, vid olyckor och överhängande fara för olyckor, för att kunna motverka samt begränsa skador på såväl egendom som miljö och människor. Definitionen av begreppet räddningstjänst härstammar från definitionen i 2 § i den tidigare gällande räddningstjänstlagen (1986:1102).⁴⁴ Som framgår av 1 p. ikraft- och övergångsbestämmelserna i lagen om skydd mot olyckor ersatte den lagen räddningstjänstlagen, eftersom räddningstjänstlagen skulle upphöra att gälla när lagen om skydd mot olyckor trädde ikraft.⁴⁵ Räddningstjänst kan även avse räddningsinsatser där det inte har inträffat en olycka eller föreligger överhängande fara för olycka enligt 1 kap. 2 § 2 st. lagen om skydd mot olyckor. I paragrafen finns en vidarehänvisning till 4 kap. 1 - 4 §§ som stadgar vilka hänseenden som åsyftas, vilka innefattar fjällräddningstjänst, flygräddningstjänst, sjöräddningstjänst samt efterforskning av försvunna personer i andra fall. Staten eller en kommun ansvarar för en räddningsinsats endast i de hänseenden det är motiverat. Behovet av snabbt ingripande tas i beaktande, tillsammans med kostnaden för insatsen, det hotade intressets vikt och andra omständigheter. Bestämmelsen om statens eller en kommuns ansvar för en räddningsinsats finns i 1 kap. 2 § 3 st. lagen om skydd mot olyckor.

⁴⁴ Diamant, Maria, *Lag (2003:778) om skydd mot olyckor* 1 kap. 2 §, Karnov, 23 januari 2025. (JUNO).

⁴⁵ Ibid.

3.2 Den offentliga verksamhetens skyldigheter

3.2.1 Kommunens skyldighet

I 3 kapitlet i lagen om skydd mot olyckor regleras kommunens skyldigheter. Där finns bestämmelser om kommunens förebyggande verksamhet, om räddningstjänsten, om inledande och efterföljande åtgärder avseende räddningsinsatsen, om dess organisation samt ledning. De inledande bestämmelserna i kapitlet tar sikte på kommunens förebyggande verksamhet. Enligt 3 kap. 1 § 1 st. lagen om skydd mot olyckor har kommuner bland annat till uppgift att förebygga bränder samt förebygga skador till följd av bränder, vilket ska ske genom att de ska säkerställa att åtgärder vidtas. Samma paragraf stadgar dessutom att kommuner ska verka för att uppnå ett skydd mot ytterligare olyckor, inte endast bränder. De åtgärder som ska vidtas är till för att dels skydda människors liv och hälsa, dels skydda egendom och miljö. Därutöver ska kommunerna agera över kommungränserna och tillvarata de möjligheter som finns att nyttja varandras resurser för de förebyggande verksamheterna enligt 3 kap. 1 § 2 st. lagen om skydd mot olyckor. Det finns en skyldighet för en kommun att bistå med information, rådgivning och på andra sätt hjälpa den enskilde att kunna fullgöra sina förpliktelser enligt lagen, 3 kap. 2 § lagen om skydd mot olyckor.

I en kommun finns det krav på en räddningschef, vilken ansvarar för att räddningsinsatsen är ändamålsenligt ordnad, enligt 3 kap. 16 § lagen om skydd mot olyckor. Det är räddningschefens uppgift att besluta om en räddningsinsats ska inledas eller inte, vilket framgår av 3 kap. 8 § 1 st. lagen om skydd mot olyckor. Om räddningschefen beslutar att en räddningsinsats ska inledas ska räddningschefen enligt 3 kap. 8 § 2 st. lagen om skydd mot olyckor därefter utse en så kallad räddningsledare. Räddningsledaren har i sin tur i uppgift att leda räddningsinsatsen.

Som framgår av avsnitt 1.1 ovan är huvudregeln, enligt 3 kap. 7 § lagen om skydd mot olyckor, att en kommun ansvarar för räddningstjänst inom kommunen. Innebörden av paragrafen förtydligas delvis i lagkommentaren som anger att ansvaret avser kommunens ansvarsområde av räddningsinsatser, där kommunen har en skyldighet att ingripa när en olycka har skett eller när det föreligger överhängande fara för olyckor enligt 1 kap. 2 § lagen om skydd mot olyckor.⁴⁶

⁴⁶ Diamant, Maria, *Lag (2003:778) om skydd mot olyckor* 3 kap. 7 §, Karnov, hämtad 17 februari 2025, (JUNO).

3.2.2 Kommunens delegeringsmöjligheter

Av 3 kap. 15 § lagen om skydd mot olyckor framgår att personal som ingår i kommunens organisation för räddningstjänst ska vara anställd i en kommun. Det innebär att personalen ska vara anställd antingen i den egna kommunen, i en annan kommun eller i ett kommunalförbund. Det finns dessutom en möjlighet enligt detta lagrum för en kommun att överlåta de inledande begränsande åtgärderna vid en räddningsinsats åt någon annan. Kommunen har även möjlighet att överlåta räddningsinsatser som kräver särskild kompetens åt annan. Dessa typer av delegeringar, det vill säga överlåtanden, är frivilliga.⁴⁷ Ansvaret för räddningsinsatsen kvarstår däremot på kommunen, även om kommunen överlåter utförandet av inledande begränsade åtgärder till en annan.⁴⁸

De inledande begränsade åtgärder vid en räddningsinsats som får delegeras till annan är exempelvis åtgärder där det saknas specifika kvalifikationskrav.⁴⁹ Det kan exempelvis vara ”att försöka släcka en mindre brand med handbrand-släckare, larma andra personer på en olycksplats, använda livbojar vid drunkningstillbud eller vidarebefordra en lägesbild till räddningsledaren innan denne nått platsen”.⁵⁰ Ökar svårighetsgraden på uppgifterna, och det innebär att personal från räddningstjänsten krävs, får åtgärderna inte delegeras.⁵¹ Delegering är tillåten till i princip vem som helst, för att nämna några exempel kan sådana vara företag oberoende av dess organisatoriska bakgrund, fysiska personer och föreningar, vilket innefattar såväl ekonomiska som ideella,. Det råder dessutom avtalsfrihet avseende huruvida ersättning för uppdraget ska utgå eller ej.⁵²

Möjligheten att överlåta räddningsinsatser som kräver särskild kompetens åt annan tar sikte på en annan typ räddningsinsatser. Det kan istället exempelvis vara en avtalad överenskommelse mellan kommun och ett bolag som har anställda väktare.⁵³ Avtalet reglerar att väktarna larmas för att sedan försöka göra en första begränsande insats på en olycksplats innan och under tiden

⁴⁷ Johansen, Tormod Otter, *Krisjuridik - Rättsliga befogenheter från olycka till höjd beredskap*, 1 uppl. (Stockholm: Norstedts Juridik, 2024), s.114.

⁴⁸ Prop. 2019/20:176, s.77.

⁴⁹ Johansen, *Krisjuridik - Rättsliga befogenheter från olycka till höjd beredskap*, s.114.

⁵⁰ Prop. 2019/20:176, s. 77. Se även Johansen, *Krisjuridik – Rättsliga befogenheter från olycka till höjd beredskap*, s. 114.

⁵¹ Prop. 2019/20:176, s.77.

⁵² Prop. 2019/20:176, s.77. Se även Johansen, *Krisjuridik – Rättsliga befogenheter från olycka till höjd beredskap*, s. 114.

⁵³ SOU 2018:54, s. 190–191. Se även Johansen, *Krisjuridik – Rättsliga befogenheter från olycka till höjd beredskap*, s. 114. För fördjupad läsning, se dessutom Tolos uppsats *Arbetsmiljöansvar i väntan på räddningstjänst*.

personal från räddningstjänsten anländer till platsen. En sådan insats kallas i väntan på räddningstjänst (IVPR).⁵⁴

Förutom frivilliga delegationer till andra finns tillfällen där en räddningsledare kan begära, alternativt tvinga, enskilda till att hjälpa till med räddningsinsatser.⁵⁵ Det finns en tjänsteplikt i 6 kap. 1 § lagen om skydd mot olyckor för var och en som är mellan 18 år och 65 år. Tjänsteplikten innebär att var och en är skyldig till att medverka i räddningstjänst när det behövs, med beaktande av dennes hälsa, kunskaper och kroppskraft. Räddningsledaren är den som begär att tjänsteplikten ska fullgöras, enligt 6 kap. 1 § 2 st. lagen om skydd mot olyckor.

3.2.3 Statens skyldighet

4 kap. 1 - 6 §§ lagen om skydd mot olyckor anger när det inte är kommunen utan staten som har ansvaret för räddningstjänster. Staten ansvarar bland annat i vissa fall för efterforskning av försvunna personer enligt 4 kap. 4 § lagen om skydd mot olyckor. Den eller de myndigheter som regeringen beslutar ska efterforska personer som har försvunnit utöver de fall som avses i 1 – 3 §§ i samma kapitel. För att paragrafen ska vara tillämplig krävs att den försvunna personen har försvunnit under omständigheter som kan göra att det befaras föreligga fara för personens liv, alternativt att det befaras föreligga allvarlig risk för personens hälsa. Polismyndigheten är den myndighet som ansvarar för den efterforskning som åsyftas i 4 kap. 4 § lagen om skydd mot olyckor, vilket stadgas i 4 kap. 11 § förordningen (2003:789) om skydd mot olyckor. Förutom efterlysning av försvunnen person ansvarar Polismyndigheten för fjällräddningstjänst, 4 kap. 1 § förordningen om skydd mot olyckor.

Ytterligare ansvariga myndigheter för olika typer av räddningsinsatser är Sjöfartsverket, Kustbevakningen och Länsstyrelsen, vilket regleras i 4 kap. i förordningen om skydd mot olyckor. Sjöfartsverket ansvarar för flygräddningstjänst och sjöräddningstjänst, 4 kap. 2 § och 8 § förordningen om skydd mot olyckor. Vad gäller miljöräddningstjänst till sjöss är det enligt 4 kap. 12 § förordningen om skydd mot olyckor kustbevakningen som har ansvar för det området. Länsstyrelsens ansvarsområde är räddningstjänst vid utsläpp av radioaktiva ämnen och för sanering, 4 kap. 15 § förordningen om skydd mot olyckor.

⁵⁴ SOU 2018:54, s. 190–191.

⁵⁵ Johansen, *Krisjuridik – Rättsliga befogenheter från olycka till höjd beredskap*, s. 114.

3.2.4 Tillsyn för regelefterlevnad

Kommunen har även ett tillsynsansvar. Kommunen ska se till att enskilda följer bestämmelserna i lagen om skydd mot olyckor, samt att de följer de meddelade föreskrifterna, enligt 5 kap. 1 § lagen om skydd mot olyckor. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap har i sin tur tillsyn över kommunerna för att se till att kommunerna följer lagen och de meddelade föreskrifterna, 5 kap. 1 a § lagen om skydd mot olyckor. Vad gäller tillsyn över den statliga räddningstjänsten bestämmer regeringen vilken myndighet som har tillsynsansvaret enligt 5 kap. 1 b § lagen om skydd mot olyckor. Den myndighet som regeringen har bestämt ska utöva den centrala tillsynen är Polismyndigheten, Transportstyrelsen och Kustbevakningen, vilket framgår av 5 kap. 1 § förordningen om skydd mot olyckor.

3.3 Enskildas skyldighet

Även enskilda kan ha skyldigheter. Det finns exempelvis en skyldighet för enskilda att varna och tillkalla hjälp enligt 2 kap. 1 § lagen om skydd mot olyckor. Paragrafen reglerar att en person, om den har möjlighet, ska tillkalla hjälp eller varna dem som är i fara vid upptäckt av brand eller olycka som innebär fara för någons liv. Skyldigheten att tillkalla hjälp gäller även om en person upptäcker en brand eller en olycka som innebär allvarlig risk för miljön eller någons hälsa.

Enligt 2 kap. 2 § lagen om skydd mot olyckor innehar ägare och nyttjanderättshavare till byggnader en skyldighet att förebygga bränder och hindra eller begränsa skador som orsakas av brand. Det görs genom att ägaren eller nyttjanderättshavaren har utrustning för att kunna släcka bränder samt utrustning för att möjliggöra livräddning vid brand eller annan olycka. Sådan utrustning ska finnas i skälig omfattning. Därutöver ska ägaren eller nyttjanderättshavaren vidta de åtgärder som behövs i övrigt för sådant förebyggande.

I lagkommentaren till 2 kap. 2 § lagen om skydd mot olyckor förtydligas att vad som åsyftas avseende kravet på utrustning för ägare och nyttjanderättshavare till byggnader varierar. Det som påverkar de olika utrustningskraven är byggnadens eller anläggningens användningsområde. I lagkommentaren ges exempel på såväl släckningsutrustning som

livräddningsutrustning.⁵⁶ Släckningsutrustning kan exempelvis avse brandsläckare eller sprinklersystem, och allt däremellan. Livboj och stege är i sin tur exempel på livräddningsutrustning. Författaren till lagkommentaren ger därefter brandvarnare som exempel på skadeförebyggande och skadebegränsande åtgärd för att motverka brandskador. Bedömningen av vilken utrustning som anses rimlig görs med utgångspunkt i de individuella omständigheterna med beaktande av kostnaderna.⁵⁷

⁵⁶ Diamant, Maria, *Lag (2003:778) om skydd mot olyckor* 2 kap. 2 §, Karnov, hämtad 12 december 2024 (JUNO).

⁵⁷ Ibid.

4. Arbetsmiljöansvar

4.1 Hur arbetsmiljö regleras

4.1.1 Arbetsmiljölagens syfte och tillämpningsområde

Inledande bestämmelser om arbetsmiljö finns i arbetsmiljölagen. Enligt 1 kap. 1 § arbetsmiljölagen är syftet med lagen att förebygga ohälsa och olycksfall, samt att uppnå en god arbetsmiljö i övrigt. Som framgår av avsnitt 1.1 ovan gäller lagen enligt 1 kap. 2 § arbetsmiljölagen för varje verksamhet där arbetstagare utför arbete för en arbetsgivares räkning. Utgångspunkten är att arbetstagarna är det skyddsobjekt som är i behov av skyddet som uppstår genom lagen.⁵⁸ Arbetsmiljöverket utövar tillsyn över att arbetsmiljölagen och meddelade föreskrifter följs, vilket stadgas i 7 kap. 1 § arbetsmiljölagen. Bestämmelser som reglerar arbetsmiljö är tvingande. Det betyder att det inte är tillåtet att göra avsteg från bestämmelserna som skulle resultera i att skyddsnivån vad gäller arbetsmiljön blir lägre än de krav som finns i lagen.⁵⁹

4.1.2 Ytterligare regelverk som reglerar arbetsmiljö

Utöver de bestämmelser som kan hittas i arbetsmiljölagen finns dessutom föreskrifter från Arbetsmiljöverket som konkretiserar arbetsmiljöbestämmelserna. I 4 kap. och 5 kap. arbetsmiljölagen finns en mängd bemyndiganden till regeringen eller den myndighet som regeringen bestämmer. Bemyndigandena avser exempelvis tekniska anordningar eller ämnen som kan orsaka hälsa eller olycksfall, tillstånd, godkännanden och läkarundersökningar etcetera. Detta innebär att regeringen eller myndigheten får meddela föreskrifter inom flera områden. Det framgår därefter av 18 § arbetsmiljöförordningen (1977:1166) att Arbetsmiljöverket är den myndighet som får meddela dessa föreskrifter.

Varför arbetsmiljölagstiftningen är utformad på beskrivet sätt motiveras i propositionen till lagen, som anger att lagen ska vara en ramlag.⁶⁰ Lagen ska därmed innehålla övergripande och allmänna bestämmelser, vilka reglerar de krav som finns avseende arbetsmiljöns beskaffenhet

⁵⁸ Ahlberg, Kerstin, *Arbetsmiljölagen: med kommentarer*, 16 uppl. (Stockholm: Prevent, 2024), s. 15.

⁵⁹ Andersson, Anderz, Edström, Örjan och Ingmanson, Staffan, *Arbetsrätt*, 8 reviderade uppl. (Stockholm: Liber, 2023), s. 167.

⁶⁰ Prop. 1976/77:149, s. 28.

på ett översiktligt plan. Det är sedan Arbetarskyddsstyrelsen som utfärdar tillämpningsföreskrifter, vilka reglerar det faktiska innehållet avseende arbetsmiljön.⁶¹ Arbetarskyddsstyrelsen var tillsammans med Yrkesinspektionen en del av Arbetsskyddsverket enligt 1 § förordningen (1988:730) med instruktion för Arbetarskyddsverket, som ej är gällande längre. Arbetsskyddsverket har sedan propositionen författades ombildats till Arbetsmiljöverket.⁶² Lagens utformning motiveras med att en alltför detaljerad lag skulle bli alltför omfattande för en enda lag eller förordning, samt att lagen ska kunna följa en snabb utveckling avseende olika rekommendationer som kommer från ansvarig fackmyndighet.⁶³ Ytterligare regelverk som reglerar arbetsmiljö är exempelvis skollagen (2010:800) samt arbetstidslagen (1982:673).⁶⁴ I den förstnämnda lagen förekommer arbetsmiljörättsliga regler i till exempel 5 kap. 3–4 e §§ skollagen, paragraferna reglerar bland annat krav på elevers trygghet och studiero samt hur mobiltelefoner får användas vid undervisning. I exempelvis 2 kap. 10 § arbetsmiljölagen finns en vidarehänvisning till olika lagar och bestämmelser som reglerar arbetstid, däribland arbetstidslagen. Arbetstidslagen fastslår bland annat att ordinarie arbetstid inte får överstiga 40 timmar på en vecka, enligt 5 § arbetstidslagen.

4.2 Generella krav på arbetsmiljön

Utformningen av själva arbetsmiljön regleras i bestämmelser i arbetsmiljölagens 2 kap. I kapitlet regleras bland annat att arbetsmiljön ska vara tillfredsställande, avseende såväl arbetets natur som den sociala och tekniska utvecklingen i samhället, 2 kap. 1 § 1 st. arbetsmiljölagen. Det finns även krav på arbetsgivaren kopplade till exempelvis anpassade arbetsförhållanden för arbetstagaren, till arbetstagarens möjlighet att påverka sin arbetssituation och möjlighet till personlig samt yrkesmässig utveckling, 2 kap. 1 § 2 - 6 st. arbetsmiljölagen. Arbetsmiljön ska vara sund och säker enligt 2 kap. 2 § arbetsmiljölagen. Det finns krav i 2 kap. 4 § arbetsmiljölagen på att de arbetshygieniska förhållandena ska vara tillfredsställande. I 2 kap. 6 § arbetsmiljölagen fastställs att ämnen som kan leda till ohälsa eller olycksfall endast får användas under förhållanden som ger betryggande säkerhet.

⁶¹ Prop. 1976/77:149, s. 28.

⁶² Prop. 1999/00:141, se exempelvis s. 1 och s. 19.

⁶³ Prop. 1976/77:149, s. 28.

⁶⁴ Andersson, Edström och Ingmansson, *Arbetsrätt*, s. 168.

4.3 Arbetsgivarens skyldigheter

Enligt propositionen till nu gällande arbetsmiljölag har arbetsgivaren det huvudsakliga ansvaret för att reglerna avseende arbetsmiljö följs. Med arbetsgivare åsyftas såväl arbetsgivaren själv som dess företrädare.⁶⁵ Det finns alltså ett arbetsgivaransvar inte bara för arbetsgivaren, utan också för de som fattar beslut för arbetsgivarens räkning. Orsaken till denna regelkonstruktion är att arbetsgivarens företrädare utför en arbetsgivarfunktion.⁶⁶ I 3 kap. finns allmänna skyldigheter vilka tillämpas med beaktande av kraven som finns i 2 kap, enligt 3 kap. 1 § arbetsmiljölagen. Här finns skyldigheter för arbetsgivaren som att exempelvis ”*vidta alla åtgärder som behövs*” för att motverka att arbetstagare utsätts för ohälsa eller olycksfall, 3 kap. 2 § arbetsmiljölagen. Vad lagstiftaren avser med uttrycket ”*vidta alla åtgärder som behövs*” framgår inte vidare av lagtexten, det finns däremot utvecklat i litteraturen.⁶⁷ Där konstateras att det finns en borte gräns för hur långt en arbetsgivares skyldigheter sträcker sig. Enligt litteraturen ska en arbetsgivare enligt arbetsmiljölagen ”*agera som en normalt aktsam och seriös arbetsgivare borde agera*”.⁶⁸ I litteraturen anges vidare att det istället går att förstå uttrycket som ”*vidta alla rimliga åtgärder*”.⁶⁹ Detta har konkretiserats i litteraturen som följande huvudsakliga åtgärder:

1. En arbetsgivare ska följa Arbetsmiljöverkets föreskrifter,
2. En arbetsgivare ska följa Arbetsmiljöverkets ingripanden,
3. En arbetsgivare ska följa speciallagar,
4. En arbetsgivare ska arbeta för en säker arbetsmiljö genom eget arbete.⁷⁰

Det framgår därefter av 3 kap. 2 a § arbetsmiljölagen hur arbetsgivaren ska kunna uppfylla sina skyldigheter. Bestämmelsen i paragrafen stadgar att en arbetsgivare systematiskt ska planera, leda och kontrollera verksamheten för att uppnå en god arbetsmiljö som uppfyller de föreskrivna kraven. Däribland ingår att utreda skador som härleder från arbetet, att undersöka riskerna i verksamheten kontinuerligt och att vidta de åtgärder som kommer av utredningarna.

⁶⁵ Prop. 1976/77:149, s. 385.

⁶⁶ Ibid, s. 372.

⁶⁷ Iseskog, Tommy, *Arbetsmiljöansvar*, 13 uppl. (Stockholm: Norstedts juridik, 2020), s. 57.

⁶⁸ Ibid, s. 57.

⁶⁹ Ibid, s. 57.

⁷⁰ Ibid, s. 58.

Utöver krav på att systematiskt planera verksamheten finns ett dokumentationskrav i 3 kap. 2 a § 2 st. arbetsmiljölagen. Lagrummet stadgar att en arbetsgivare i den mån verksamheten kräver det, ska dokumentera arbetet med arbetsmiljön och själva arbetsmiljön i sig. Dokumentationen sker genom handlingsplaner. I propositionen förtydligas att en handlingsplan bör inkludera en arbetsgivares samtliga planerade arbetsmiljöåtgärder, vilket omfattar både de förebyggande åtgärderna och de åtgärder som ska vidtas på grund av en konstaterad brist i arbetsmiljön.⁷¹

Bestämmelserna i 3 kap. 2 a § arbetsmiljölagen utgör grunden för det så kallade systematiska arbetsmiljöarbetet, som ska ske naturligt och regelbundet.⁷² Det är den paragrafen som, tillsammans med 3 kap. 2 § arbetsmiljölagen, är bakgrunden till Arbetsmiljöverkets föreskrift om det systematiska arbetsmiljöarbetet. Föreskriften är ämnad att utveckla och precisera hur en arbetsgivare ska uppfylla sitt arbetsmiljöansvar.⁷³ Föreskrifterna är tillämpliga för arbetsgivare, vilket även inkluderar den som har inhyrd arbetskraft.⁷⁴ I den tidigare föreskriften definierades arbetsgivare som en fysisk eller juridisk person som har åtminstone en anställd arbetstagare. Den definitionen finns inte kvar i den nya föreskriften.⁷⁵ Juridiska personer är bland annat föreningar (se avsnitt 2.3.2 och 2.3.3 ovan), kommuner och staten, där staten representeras som arbetsgivare av statliga myndigheter.⁷⁶

När det kommer till hyrd personal preciserades i den tidigare föreskriften att både den som hyr in personal och den som hyr ut personal ska ta föreskrifterna i beaktande. Den som hyr in arbetstagare måste följa föreskrifterna, vilket omfattar bland annat undersökning av arbetsförhållanden och riskbedömning. Vad gäller den som hyr ut sina arbetstagare behöver denne planera och följa upp arbetstagarens miljö, med tanke på att arbetsgivaren inte har möjlighet att påverka arbetsmiljön. Arbetsgivaren som hyr ut sina arbetstagare är fortfarande ansvarig för det långsiktiga arbetsmiljöarbetet.⁷⁷ Såväl arbetstagare som skyddsombud ska få möjlighet av arbetsgivaren att medverka i det systematiska arbetsmiljöarbetet.⁷⁸ Det

⁷¹ Prop. 1990/91:140 s. 135.

⁷² Glavå, Mats och Hansson, Mikael, *Arbetsrätt*, 5 uppl. (Lund: Studentlitteratur, 2023), s. 509. Se dessutom 5 § AFS 2023:1, tidigare i 3 § AFS 2001:1.

⁷³ 1 § och 2 § AFS 2023, tidigare i AFS 2001:1, Bakgrund.

⁷⁴ 4 § AFS 2023:1, tidigare i 1 § AFS 2001:1.

⁷⁵ Se kommentar till 1 § AFS 2001:1.

⁷⁶ Iseskog, *Arbetsmiljöansvar*, s. 16–17. Se även kommentar till 1 § AFS 2001:1.

⁷⁷ Se kommentar till 1 § AFS 2001:1.

⁷⁸ 6 § AFS 2023:1, tidigare i 4 § AFS 2001:1.

systematiska arbetsmiljöarbetet ska omfatta alla faktorer som har betydelse för arbetsmiljön, där omfattas sociala, organisatoriska och fysiska förhållanden.⁷⁹

Arbetstagaren ska vara upplyst om de risker som kan vara knutna till arbetet och även ha god kännedom om de förhållanden under vilka arbetet bedrivs. Det innebär att arbetsgivaren ska se till att arbetstagaren har nödvändig utbildning och att arbetstagaren vet hur denne ska undgå riskerna i arbetet enligt 3 kap. 3 § 1 st. arbetsmiljölagen. Arbetsgivaren ska ta hänsyn till en arbetstagares särskilda förutsättningar för arbetet och är därmed skyldig att anpassa arbetsförhållandena därefter, 3 kap. 3 § 2 st. arbetsmiljölagen.

Det arbetsgivaransvar som åsyftas i 3 kap. 2, 2 a och 3 §§ syftar endast till arbetsgivarens arbetsmiljöansvar för egna arbetstagare. Arbetsgivaransvaret i dessa paragrafer är inte förlängt till andra företags personal som till exempel har lokal i närheten. Något som däremot kan påverka en arbetsgivares ansvar för andra än de egna arbetstagarna är bestämmelserna i 3 kap. 12 § samt de i 3 kap. 7 d – 7 h §§ arbetsmiljölagen.⁸⁰ En redogörelse för dessa bestämmelser finns att tillgå i avsnitt 4.8.

4.4 Proaktiva och reaktiva krav avseende arbetsmiljöansvar

4.4.1 Proaktiva krav

Det krav som ställs på en arbetsgivare kan delas upp i proaktiva krav och reaktiva krav. Proaktiva krav avseende arbetsmiljö som finns på en arbetsgivare avser de förebyggande åtgärder som ska vidtas för att minska risken för ohälsa. Inom de proaktiva kraven inryms även främjandet av hälsa.⁸¹ De huvudsakliga bestämmelserna om dessa krav finns i arbetsmiljölagen och i föreskrifter från Arbetsmiljöverket. Ett av kraven stipuleras i arbetsmiljölagens syfte, eftersom lagen syftar till att ohälsa och olycksfall ska förebyggas, vilket som tidigare nämnt framgår av 1 kap. 1 § arbetsmiljölagen. Ett ytterligare exempel där de proaktiva kraven visar sig är i 2 kap. 1 § arbetsmiljölagen. Paragrafen reglerar bland annat att arbetsmiljön ska vara tillfredsställande och att arbetsförhållandena ska anpassas till människors olika förutsättningar

⁷⁹ 5 § AFS 2023:1, tidigare i 3 § AFS 2001:1.

⁸⁰ Blyme, kommentaren till 3 kap. 2 §, hämtad 30 december 2024.

⁸¹ Holm, Johan, *Ett hållbart arbetsliv - Arbetsgivarens rättsliga ansvar för arbetsmiljö och rehabilitering*, (doktorsavhandling, Umeå universitet, 2021), Umeå, s. 57, <https://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1612391/FULLTEXT01.pdf>.

etcetera. Ytterligare regelverk som reglerar de proaktiva kraven är diskrimineringslagen (2008:567).⁸² Ett exempel i diskrimineringslagen är att en arbetsgivare ska arbeta med aktiva åtgärder att bedriva ett förebyggande arbete för att motverka diskriminering avseende exempelvis arbetsförhållanden, enligt 3 kap. 1, 2, 4 och 5 §§ diskrimineringslagen.

4.4.2 Reaktiva krav

De reaktiva kraven tar sikte på när ohälsa redan har drabbat en arbetstagare och därmed på krav på arbetsgivaren att vidta åtgärder för att arbetstagaren ska kunna rehabiliteras och återanvända till arbetet.⁸³ Även inom de reaktiva kraven kan det ske en uppdelning av begrepp, däribland finns å ena sidan rehabiliteringsinsatser, å andra sidan anpassningsåtgärder.⁸⁴ En arbetsgivares ansvar avseende rehabilitering syftar på rehabiliteringsinsatser kopplat till yrket. Det kan till exempel vara yrkesvägledning, utbildning eller arbetsträning etcetera.⁸⁵ När det istället gäller anpassningsåtgärder avser det arbetsanpassning arbetsmiljön justeras. En arbetsanpassning kan exempelvis vara tekniska hjälpmedel, förändring som avser den fysiska arbetsmiljön eller förändring av arbetstider med mera.⁸⁶ För att uppnå en lyckad rehabilitering är anpassning en viktig premiss.⁸⁷

4.5 Arbetstagarens skyldigheter

Arbetsgivaren är inte den enda som har skyldigheter kopplade till arbetsmiljön, utan även arbetstagaren har skyldigheter. Arbetstagaren är enligt 3 kap. 4 § arbetsmiljölagen skyldig att förebygga ohälsa och olycksfall genom att exempelvis följa de föreskrifter som finns, använda skyddsanordningar och iaktta försiktighet. Bestämmelsen innebär att en arbetstagare har en skyldighet att medverka i arbetet med arbetsmiljö och delta i nödvändiga åtgärder för att uppnå en god arbetsmiljö.

⁸² Holm, *Ett hållbart arbetsliv – Arbetsgivarens rättsliga ansvar för arbetsmiljö och rehabilitering*, s. 94.

⁸³ *Ibid*, s. 57.

⁸⁴ *Ibid*, s. 136.

⁸⁵ Prop. 1990/91:140, s. 46. Se även Holm, *Ett hållbart arbetsliv – Arbetsgivarens rättsliga ansvar för arbetsmiljö och rehabilitering* s. 136–137.

⁸⁶ Prop. 1990/91:140, s. 46. Se även Holm, *Ett hållbart arbetsliv – Arbetsgivarens rättsliga ansvar för arbetsmiljö och rehabilitering* s. 136–137.

⁸⁷ Prop. 1990/91:140, s. 46. Se även Holm, *Ett hållbart arbetsliv – Arbetsgivarens rättsliga ansvar för arbetsmiljö och rehabilitering* s. 136–137.

4.6 Samverkan mellan arbetsgivare och arbetstagare

Enligt 6 kap. 1 § arbetsmiljölagen ska både arbetsgivare och arbetstagare bedriva en organiserad arbetsmiljöverksamhet på ett lämpligt sätt. Har ett arbetsställe fem eller fler arbetstagare regelbundet sysselsatta ska det utses minst ett skyddsombud, även benämnd arbetsmiljöombud, 6 kap. 2 § 1 st. arbetsmiljölagen. Huvudregeln är att ett sådant skyddsombud utses av en lokal arbetstagarorganisation, finns inte en sådan organisation ska skyddsombudet utses av arbetstagarna enligt 6 kap. 2 § 2 st. arbetsmiljölagen. Skyddsombudets uppgift är att företräda arbetstagarna i arbetsmiljöfrågor och arbeta för en tillfredsställande arbetsmiljö, vilket framgår av 6 kap. 4 § 1 st. arbetsmiljölagen. Dessutom ska skyddsombudet enligt senast nämnd paragraf bevaka skyddet mot ohälsa och olycksfall och även bevaka att arbetsgivaren uppfyller kraven i 3 kap. 2 a §. Skyddsombudet ska medverka vid planering av exempelvis användning av ämnen som kan medföra ohälsa eller olycksfall enligt 6 kap. 4 § 2 st. arbetsmiljölagen.

4.7 Yrkesmässig verksamhet

4.7.1 Inledning till begreppet yrkesmässig verksamhet

När två eller flera driver yrkesmässig verksamhet för gemensam räkning, utan att ha någon anställd arbetstagare, ska arbetsmiljölagen och meddelade föreskrifter beaktas i tillämpliga delar, enligt 3 kap. 5 § arbetsmiljölagen. I litteraturen exemplifieras vilka hänseenden paragrafen tar sikte på. Det handlar exempelvis om ekonomiska föreningar eller handelsbolag där det saknas anställda, under förutsättning att delägarna inte hör till samma familj.⁸⁸ Enligt paragrafen ska arbetsmiljölagen och meddelade föreskrifter iakttagas i tillämpliga delar. Detsamma gäller för en arbetsgivare som själv utför arbete. Paragrafens andra stycke reglerar dessutom att den som driver yrkesmässig verksamhet, antingen ensam eller tillsammans med familjemedlem, är skyldig att följa lagen samt föreskrifter om teknisk anordning och ämne, vilka kan orsaka ohälsa eller olycksfall. Den som ensam eller tillsammans med familjemedlem driver yrkesmässig verksamhet ska dessutom följa lagen och meddelade föreskrifter om gemensamt arbetsställe.

⁸⁸ Ahlberg, *Arbetsmiljölagen: med kommentarer*, s. 55.

4.7.2 Självständighet, varaktighet och regelbundenhet

Vad som avses med att yrkesmässigt bedriva verksamhet framgår inte av lagtexten. I litteraturen anges att yrkesmässigt bedriva verksamhet innebär att bedriva förvärvsverksamhet som innehar såväl en viss självständighet och varaktighet som regelbundenhet.⁸⁹ Därtill kännetecknas normalt även begreppet yrkesmässig verksamhet av förvärvsverksamhet med ett vinstsyfte. Därutöver hänvisar författarna av litteraturen till Lagrådets uttalande vid propositionen till skadeståndslagen (1972:207) vad gäller ytterligare förklaring till begreppets innebörd.⁹⁰ Lagrådets uttalande presenteras närmare i kommande avsnitt följt av en förklaring av skadeståndets centrala funktion.

4.7.3 Innebörd av begreppet enligt skadeståndslagens förarbete

I propositionen till skadeståndslagen kopplar Lagrådet ihop ”att yrkesmässigt bedriva verksamhet” med begreppen näringsverksamhet och näringsidkare. Den som driver yrkesmässig verksamhet av ekonomisk natur klassas som näringsidkare, oberoende av om verksamheten har ett vinstsyfte eller inte. Näringsverksamhet kan alltså drivas med såväl ideella syften som rent vinstdrivande syften.⁹¹ Vad gäller yrkesmässighet återfinns här ett krav på en viss varaktighet, men det innebär inte att det nödvändigtvis krävs ett stadigvarande av verksamheten. Det innebär i sin tur att även tidsbegränsade verksamheter av ekonomisk natur kan anses vara näringsverksamhet. Yrkesmässighet omfattar både sådan ekonomisk verksamhet som är den berörda personens huvudsakliga sysselsättning och sådan ekonomisk verksamhet som utgör sysselsättning på deltid. Båda slagen av verksamhet kan utgöra näringsverksamhet.⁹²

Skadeståndets centrala uppgifter syftar till att fungera reparativt, preventivt och riskfördelande. Den reparativa funktionen gör sig synlig genom att en enskild skadelidande får ersättning för skadan, för såväl sakskada, personskada som förmögenhetsskada. Den preventiva funktionen avser risken för att bli skadeståndsskyldig vilket i sin tur gör människor mer försiktiga för att undgå orsaka skador som de blir ersättningsskyldiga för. Den sista centrala funktionen är den riskfördelande, där en viss typ av personer eller företag får ett särskilt ansvar.⁹³ Lagstiftaren har

⁸⁹ Gullberg, Hans och Rundqvist, Karl-Ingvar, *Arbetsmiljölagen – Kommentarer och författningar*, (14 november 2018, version 18, JUNO), kommentaren till 3 kap. 5 § under rubriken Företagares eget arbete.

⁹⁰ Gullberg och Rundqvist, kommentaren till 3 kap. 5 §.

⁹¹ Prop. 1972:5, s. 636.

⁹² Ibid, s 636.

⁹³ Bengtsson, Bertil och Strömbäck, Erland, *Skadeståndslagen - En kommentar*, (8 maj 2024, version 8A, JUNO), under rubriken 2. Allmänt om skadeståndslagen, under Inledning, hämtad 11 februari 2025.

speciellt framhållit de reparativa samt de riskfördelande funktionerna när det kommer till motiveringen till skadeståndslagen medan den preventiva funktionen blev ifrågasatt.⁹⁴ Den centrala funktionen är en skadelidandes skyddsbehov.⁹⁵

4.7.4 Tillämpliga delar

I bestämmelserna om yrkesmässig verksamhet i arbetsmiljölagen framgår att arbetsmiljölagen och meddelade föreskrifter ska följas i tillämpliga delar. När det finns uttryckt att arbetsmiljölagen ska följas i tillämpliga delar betyder det att det inte är nödvändigt att följa samtliga bestämmelser i lagen.⁹⁶ Vilka delar som är tillämpliga i den här kontexten har konkretiserats i litteraturen, vilket presenteras härnäst. De delar som är irrelevanta för den som bedriver yrkesmässig verksamhet är regleringar som avser arbetstagares faktiska förhållanden.⁹⁷ Rent konkret innebär det att exempelvis reglerna angående arbetsmiljöns utformning i 2 kap. är tillämpliga och ska följas. Däremot behöver inte de regler som finns om exempelvis personalrum i 2 kap. följas, eller reglerna i 6 kap. om samverkan mellan arbetstagare och arbetsgivare.⁹⁸ Ytterligare exempel på lagrum i arbetsmiljölagen som inte är tillämpliga är 3 kap. 3 §.⁹⁹ Vissa författare nämner 2 kap. 1 § 3 och 4 st. arbetsmiljölagen som bestämmelse som inte är nödvändig att följa i det här sammanhanget.¹⁰⁰ Andra författare nämner att 2 kap. 1 § arbetsmiljölagen (utan att hänvisa till specifika stycken) inte är nödvändig att följa.¹⁰¹

4.7.5 Begreppet kopplat till ideell verksamhet

Som tidigare nämnt är skadeståndslagens proposition relevant i sammanhanget. Litteratur avseende arbetsmiljö anger likt skadeståndslagens proposition att även ideella verksamheter

⁹⁴ Bengtsson och Strömbäck, *Skadeståndslagen - En kommentar*, under rubriken 2. Allmänt om skadeståndslagen, under Inledning, hämtad 11 februari 2025. Se även Prop. 1972:5 s. 80-81.

⁹⁵ Bengtsson och Strömbäck, *Skadeståndslagen - En kommentar*, under rubriken 2. Allmänt om skadeståndslagen, under Inledning, hämtad 11 februari 2025.

⁹⁶ Blyme, kommentaren till 3 kap. 5 §, hämtad 30 december 2024. Se även Tägtström, Marianne, red. *Arbetsmiljölagen och dess förordning med kommentarer 21 april 2018*, (Stockholm: Arbetsmiljöverket, 2018), s. 43.

⁹⁷ Blyme, kommentaren till 3 kap. 5 §, hämtad 30 december 2024. Se även Ahlberg, Kerstin, *Arbetsmiljölagen: med kommentarer*, s. 55.

⁹⁸ Ahlberg, Kerstin, *Arbetsmiljölagen: med kommentarer*, s. 55.

⁹⁹ Blyme, kommentaren till 3 kap. 5 §, hämtad 30 december 2024. Se även Tägtström, red. *Arbetsmiljölagen och dess förordning med kommentarer 21 april 2018*, s. 43.

¹⁰⁰ Blyme, kommentaren till 3 kap. 5 §, hämtad 30 december 2024.

¹⁰¹ Tägtström, red. *Arbetsmiljölagen och dess förordning med kommentarer 21 april 2018*, s. 43.

kan utgöra näringsverksamhet. För att verksamheten ska kunna utgöra yrkesmässig verksamhet enligt arbetsmiljölagen krävs fortfarande såväl en viss varaktighet som att den är av ekonomisk natur. Det krävs däremot inte att verksamheten är vinstinriktad för att klassas som en näringsverksamhet.¹⁰²

Enligt författaren till lagkommentaren finns en gränsdragningsproblematik avseende vad som utgör arbete enligt arbetsmiljölagen och vad som utgör arbete ideellt. I lagkommentaren ges illustrerande exempel på verksamheter som faller inom respektive utom yrkesmässig verksamhet. Under förutsättning att följande verksamheter; isbanor, lunchrestauranger och museijärnvägar, uppfyller rekvisiten kan de drivas av ideella föreningar och samtidigt uppnå yrkesmässig verksamhet. De rekvisit som uttalas i den här lagkommentaren är en varaktighet av en viss grad, att verksamheten har en omfattning samt är en ekonomisk verksamhet som bedrivs med intäkter från allmänheten. Författaren skriver vidare i lagkommentaren att situationer som däremot inte uppnår yrkesmässig verksamhet enligt arbetsmiljölagens mening är exempelvis användandet av tillfälliga dansbanor, mastkranar i båtklubbar och kyrkolokaler.¹⁰³ Arbetsmiljölagen är däremot tillämplig om en ideell förening har anställda arbetstagare.¹⁰⁴

4.8 Rådighetsansvar

4.8.1 Inledning till bestämmelserna

Det är inte endast arbetsgivare och arbetstagare som har en skyldighet att ta hänsyn till arbetsmiljön. Även den som råder över ett arbetsställe har ett visst ansvar, även om denne inte har några arbetstagare. Den som råder över ett arbetsställe ska se till att den som arbetar där, utan att vara arbetstagare i förhållande till denne, ska ha tillgång till fasta anordningar så att arbetaren inte utsätts för risk för ohälsa eller olycksfall, 3 kap. 12 § 1 st. arbetsmiljölagen. En arbetsgivare kan därmed ha ett ansvar som arbetsgivare för sina anställda arbetstagare och samtidigt ha ett så kallat rådighetsansvar för de arbetstagare som arbetar på arbetsgivarens arbetsställe utan att vara anställd av denne. Det är även möjligt att inneha ett rådighetsansvar

¹⁰² Blyme, kommentaren till 3 kap. 5 §, hämtad 30 december 2024. Se även Tägtström, red. *Arbetsmiljölagen och dess förordning med kommentarer 21 april 2018*, s. 44.

¹⁰³ Blyme, kommentaren till 3 kap. 5 §, hämtad 30 december 2024. Se även Tägtström, red. *Arbetsmiljölagen och dess förordning med kommentarer 21 april 2018*, s. 44.

¹⁰⁴ Tägtström, red. *Arbetsmiljölagen och dess förordning med kommentarer 21 april 2018*, s. 44.

för egenföretagare om de arbetar på arbetsgivarens arbetsställe.¹⁰⁵ Den som råder över ett fast driftställe som dessutom är ett gemensamt arbetsställe för flera verksamheter har ansvaret för att samordna arbetsmiljöfrågor, enligt 3 kap. 7 d § arbetsmiljölagen. Efterföljande paragrafer, det vill säga 3 kap. 7 e – h §§ arbetsmiljölagen, innehåller kompletterande bestämmelser för arbetsmiljöfrågor som avser gemensamma arbetsställen.

4.8.2 Ansvar för andra arbetsgivares arbetstagare

Rådighetsansvaret i 3 kap. 12 § 1 st. arbetsmiljölagen reglerar de situationer när exempelvis anordningar ägs av ett företag samt är avsedd för det egna företagets anställda, men där anordningen även används av ett annat företags anställda. Arbetstagare som använder anordningen, men som har en annan arbetsgivare än den som tillhandahåller anordningen, är beroende av tillhandahållaren. Arbetstagarens egen arbetsgivare råder ju inte över arbetsstället.¹⁰⁶ Den som har ett rådighetsansvar enligt 3 kap. 12 § 1 st. arbetsmiljölagen ansvarar för installation av nödvändiga fasta skyddsanordningar samt för att säkerställa anordningarna som ska nyttjas av de andra än sina egna arbetstagare. Arbetstagarens arbetsgivare, som inte har rådighet över arbetsstället, är skyldig att kontinuerligt kontrollera arbetstagarens arbetsplats så att arbetsförhållandena är acceptabla. Skulle det finnas brister i arbetstagarens arbetsförhållanden på arbetsstället som arbetsgivaren inte råder över, är arbetsgivaren skyldig att försöka förändra det genom att påverka den som har rådighetsansvaret.¹⁰⁷

4.8.3 Ansvar för inhyrd arbetskraft

I 3 kap. 12 § 2 st. arbetsmiljölagen stadgas att även den som hyr in arbetskraft för arbete i sin verksamhet har vissa krav att uppfylla vad avser skyddsåtgärder för den inhyrda arbetskraften. Enligt litteraturen handlar denna typ av inhyrd arbetskraft om bemanningsföretag, eller personaluthyrningsföretag.¹⁰⁸ Formellt sett är det bemanningsföretaget som innehar arbetsmiljöansvaret, eftersom det företaget är arbetsgivare till den uthyrda personalen. Bemanningföretaget råder däremot inte över den arbetsplats där arbetstagarna arbetar. Det är den som har hyrt in personalen som styr arbetet. Det kan i sin tur leda till att den formella

¹⁰⁵ SOU 2022:45 s. 55.

¹⁰⁶ Ahlberg, *Arbetsmiljölagen: med kommentarer*, s. 74.

¹⁰⁷ Ahlberg, *Arbetsmiljölagen: med kommentarer*, s. 74–75.

¹⁰⁸ *Ibid*, s. 75.

arbetsgivaren har svårt att påverka arbetsmiljön för sina anställda, vilket motiverar lagregleringen om inhyrd arbetskraft och skyddsåtgärder. 3 kap. 12 § 2 st. arbetsmiljölagen innebär att inhyrd personal har samma säkra arbetsmiljö som inhyrarens egna arbetstagare. Det finns däremot inget krav på inhyraren avseende utbildning av arbetstagaren eller rehabilitering av arbetstagare i de fall där det inte finns en anknytning till arbetet i fråga. Det ansvaret kvarstår på den inhyrda personalens formella arbetsgivare, det vill säga bemanningsföretaget.¹⁰⁹ Bemanningsföretaget ska dessutom säkerställa att arbetsställets arbetsmiljö är tillräckligt bra så den anställda, uthyrda personalen inte riskerar hälsan. Det finns även tillfällen där de två olika arbetsgivarna måste komma överens vilka skyldigheter som ska falla på vilket arbetsgivare, ett exempel på sådan skyldighet som ska bestämmas är vem som ska tillhandahålla arbetstagarens arbetsutrustning.¹¹⁰

4.9 Föreskrifter från Arbetsmiljöverket som kan påverka utförandet av olika räddningsinsatser

4.9.1 Kemiska riskkällor

I en föreskrift från Arbetsmiljöverket från år 2023 finns bestämmelser om risker i arbetsmiljön, bland annat avseende kemiska riskkällor och hur de ska hanteras i en verksamhet.¹¹¹ Det finns ett förebyggande syfte med föreskrifterna, genom regler för motverkande av ohälsa och olycksfall på grund av kemiska riskkällor i arbetet.¹¹² Föreskrifterna ska följas av alla verksamheter som kan inneha kemiska riskkällor.¹¹³ Arbetsgivaren ansvarar för efterlevnaden av föreskrifterna.¹¹⁴

Andra än arbetsgivare ska dessutom följa arbetsmiljölagen i det fall ett ämne kan orsaka ohälsa enligt 1 och 3 kap. arbetsmiljölagen. För vissa av dessa personer finns begränsningar avseende skyldigheten att följa dessa föreskrifter från Arbetsmiljöverket, i övrigt omfattas de av föreskriften. Den som driver yrkesmässig verksamhet utan anställd undantas från skyldigheten att följa de föreskrifterna som reglerar skyldighet att informera arbetstagare, som finns i 23 § AFS 2023:10. Det finns även begränsningar för den som har uthyrd personal. Den arbetsgivare

¹⁰⁹ Ahlberg, *Arbetsmiljölagen: med kommentarer*, s. 75.

¹¹⁰ Ibid s. 75.

¹¹¹ 7-10 kap. AFS 2023:10, tidigare i AFS 2011:19.

¹¹² 1 kap. 1 § AFS 2023:10, tidigare i 1 § AFS 2011:19.

¹¹³ 7 kap. 1 § AFS 2023:10, tidigare i 1 § AFS 2011:19.

¹¹⁴ 7 kap. 2 § AFS 2023:10, tidigare i 2 § AFS 2011:19.

som hyr ut personal är endast skyldig att följa föreskriften som reglerar när arbetstagare får påbörja sitt arbete.¹¹⁵

Enligt föreskrifterna ska undersökning och bedömning ske för att bedöma om det finns eller bildas kemiska riskkällor. Sådana bedömningar och undersökningar ska göras vid behov.¹¹⁶ Det finns ett visst dokumentationskrav på de kemiska riskkällor som kan finnas i verksamheten. De kemiska riskkällorna ska identifieras och förtecknas. Bland de dokumenterade uppgifterna ska det finnas uppgifter om exempelvis riskkällans typ av farlighet samt var den förvaras och annars förekommer.¹¹⁷ För att sedan avgöra om det krävs begränsande åtgärder görs bedömningen utifrån ett antal faktorer, däribland görs en bedömning baserat på bland annat skadlig exponering via inandning, hudkontakt, via ögon eller mun. Vid den bedömningen ska hänsyn tas till ytterligare faktorer.¹¹⁸ Arbetsgivare förväntas genomföra åtgärder som ska begränsa risken för ohälsa. Föreskriften stipulerar en viss prioriteringsordning för dessa åtgärder.¹¹⁹ Åtgärderna omfattar exempelvis minimera eller begränsa exponering, anpassad ventilation eller personlig skyddsutrustning.¹²⁰

4.9.2 Första hjälpen

En föreskrift som kan påverka räddningsinsatser och deltagarnas arbetsmiljö är en föreskrift som reglerar hur arbetsplatser ska utformas, däribland arbetsplatsens säkerhet.¹²¹ Det är arbetsgivaren som ska se till att föreskrifterna om arbetsplatsens säkerhet efterlevs. Arbetsgivaren som inte råder över sin arbetsplats behöver endast tillämpa vissa delar av föreskriften, som exempelvis vissa bestämmelser om första hjälpen. De arbetsgivare som hyr in arbetstagare likställs med arbetsgivare och ska följa föreskriften i sin helhet. I det fall någon driver yrkesmässig verksamhet enligt bestämmelserna i 3 kap. 5 § arbetsmiljölagen ska denne tillämpa föreskriften med vissa begränsningar. Den som driver yrkesmässig verksamhet ska följa bestämmelserna i kapitlet om arbetsplatsens säkerhet i sin helhet.¹²²

¹¹⁵ 7 kap. 2 § AFS 2023:10, tidigare i 2 § AFS 2011:19.

¹¹⁶ 7 kap. 5 § AFS 2023:10, tidigare i 5 § AFS 2011:19.

¹¹⁷ 7 kap. 6 § AFS 2023:10, tidigare i 6 § AFS 2011:19.

¹¹⁸ 7 kap. 8 § AFS 2023:10, tidigare i 8 § AFS 2011:19.

¹¹⁹ 7 kap. 13 § AFS 2023:10, tidigare i 15 § och 16 § AFS 2011:19.

¹²⁰ 7 kap. 13 § AFS 2023:10, tidigare i 15 § och 16 § AFS 2011:19.

¹²¹ 1 kap. 1 § AFS 2023:12 samt 6 kap. AFS 2023:12.

¹²² 2 kap. 7 § AFS 2023:12, tidigare liknande bestämmelser i 1 § AFS 1999:7.

Regleringarna om utrustning för första hjälpen innefattar ett krav på tillräcklig utrustning för första hjälpen på samtliga arbetsplatser. Utrustningen ska vara lättåtkomlig och anpassad efter verksamheten.¹²³ Om det finns risk för ögonskada genom ett ämne kan stänka eller på annat sätt komma in i ögat, samt där ögonspolning krävs för att motverka sådan skada, ska anordning för sådan ögonspolning finnas i omedelbar närhet av arbetsplatsen.¹²⁴ Det finns även krav på utrustning i form av nöddusch om det finns risk för översköljning med ämnen som kan skada huden eller om det finns risk för brännskada. En nöddusch ska vid de tillfällena finnas i nära anslutning till arbetsplatsen.¹²⁵

4.9.3 Smittrisker

I den aktuella föreskriften om risker i arbetsmiljön finns även bestämmelser om smittrisker i arbetsmiljön.¹²⁶ Bestämmelserna om smittrisker gäller för verksamhet där arbetsuppgifter, med hänsyn till dess art eller de förhållanden under vilka de utförs, riskerar att utsätta arbetstagare för smitta.¹²⁷ Det är arbetsgivaren som är ansvarig för efterlevnaden av föreskrifterna, i det här sammanhanget innefattar arbetsgivare bland annat den som ensam eller gemensamt yrkesmässigt med annan driver verksamhet, utan att ha någon anställd enligt. Även den som hyr in arbetskraft omfattas av bestämmelserna.¹²⁸

En arbetsgivare ska undersöka och riskbedöma arbetstagarens arbetsförhållanden med anledning av arbetsmoment där det finns smittrisk. Däribland ska arbetsgivaren beakta exempelvis de arbetsmoment som kan innebära en risk för smitta och konsekvenser för arbetstagaren att utsättas för smittämnen. Ett konstaterat smittämne ingår därefter i riskbedömningen att beakta information om riskklass enligt föreskriftens bilaga. Saknas smittämnet i bilagan sker istället en klassificering av arbetsgivaren.¹²⁹ En arbetsgivare ska vidta förebyggande åtgärder för att undvika att smittämnen sprids som finns på arbetsställen med smittrisk. Arbetsgivaren ska också se till att minimera antalet arbetstagare som utsätts för smittämnen.¹³⁰ Vid behov ska även en arbetstagare erbjudas vaccination och andra

¹²³ 6 kap. 16 § AFS 2023:12, tidigare i 8 § AFS 1999:7.

¹²⁴ 6 kap. 19 § AFS 2023:12, tidigare i 9 § AFS 1999:7.

¹²⁵ 6 kap. 18 § AFS 2023:12, tidigare i 10 § AFS 1999:7.

¹²⁶ 11 kap. AFS 2023:10, tidigare i AFS 2018:4.

¹²⁷ 11 kap. 1 § AFS 2023:10, tidigare i 2 § AFS 2018:4.

¹²⁸ 11 kap. 2 § AFS 2023:10, tidigare i 3 § AFS 2018:4.

¹²⁹ 11 kap. 4 § AFS 2023:10, tidigare i 6 § AFS 2018:4.

¹³⁰ 11 kap. 5 § AFS 2023:10, tidigare i 7 § AFS 2018:4.

förebyggande åtgärder, samt uppföljande kontroller om det finns risk för att utsättas för smittämnen genom arbetet.¹³¹

Om en arbetstagare riskerar att komma i kontakt med kroppsvätskor från människor ska arbetsgivaren se till att arbetstagaren i fråga får utbildning om de smittrisker som är kopplade till verksamheten.¹³² Det finns dessutom särskilda hygienåtgärder som ska tillämpas inom ett antal områden, däribland regleras att andningsskydd ska användas om arbetsmoment medför risk för allvarlig luftburen smitta. Vid risk för kontakt med kroppsvätskor ska arbetstagaren använda skyddsutrustning som är personlig, som exempelvis engångshandskar samt visir.¹³³

¹³¹ 11 kap. 8 § AFS 2023:10, tidigare i 10 § AFS 2018:4.

¹³² 11 kap. 11 § AFS 2023:10, tidigare i 13 § AFS 2018:4.

¹³³ 11 kap. 12 § AFS 2023:10, tidigare i 14 § AFS 2018:4.

5. Analys

5.1 Inledande konstateranden

5.1.1 Arbetsmiljöansvar trots avsaknad av arbetstagare

Inledningsvis kan konstateras att de situationer som undersöks i uppsatsen är situationer där det saknas en traditionell arbetstagare och arbetsgivare som arbetsmiljölagen oftast kräver.¹³⁴ De organisationer som är relevanta för uppsatsen innehar oftast inte anställda i arbetsrättslig mening, istället har de frivilliga som engagerar sig i olika ideella verksamheter. Verksamheterna är etablerade i olika utsträckning, där det exempelvis är möjligt att bli medlem och engagera sig i en ideell förening som Missing People.¹³⁵ Andra sätt att engagera sig i frivilligverksamhet är genom att genomgå en utbildning och sedan på frivillig basis hjälpa till med lättare räddningsinsatser som en civil insatsperson.¹³⁶ Det är även möjligt att bistå med sina kunskaper i HLR och frivilligt hjälpa till vid akuta sjukdomsfall i sin lokala närhet genom SMS-livräddare.¹³⁷ Ytterligare ett sätt att engagera sig ideellt är att agera som en spontanfrivillig, vilket är förutsättningslöst där krav på organisation eller utbildning saknas.¹³⁸ För att avgöra huruvida en verksamhet utan anställda arbetstagare innehar ett arbetsmiljöansvar krävs att svar sökes i lagrum där arbetsmiljöansvar kan råda trots avsaknad av arbetstagare i verksamheten, som exempelvis vid yrkesmässig verksamhet eller vid rådighetsansvar. Fortsättningsgivs kommer yrkesmässig verksamhet åsyfta reglerna i 3 kap. 5 § arbetsmiljölagen.

5.1.2 Kopplingar mellan redovisade föreskrifter och frivillig samt ideell verksamhet inom räddningsinsatser

De redovisade föreskrifterna i avsnitten ovan kan ha en påverkan på utförandet av en räddningsinsats och arbetsmiljön för de frivilliga som deltar i räddningsinsatsen. I det fall det råder ett arbetsmiljöansvar för frivilliga inom räddningsinsatser har de ansvariga en del föreskrifter att ta i beaktning om de är tillämpliga. Samtliga föreskrifter diskuteras ytterligare i avsnitt 5.3.4 till avsnitt 5.3.7.

¹³⁴ Se avsnitt 4.1.1.

¹³⁵ Se avsnitt 2.2.3.

¹³⁶ Se avsnitt 2.2.4.

¹³⁷ Se avsnitt 2.2.2.

¹³⁸ Se avsnitt 2.2.5.

Föreskriften om risker i arbetet, som bland annat reglerar kemiska riskkällor, kan vara relevant för till exempel de civila insatspersoner som är utrustade med och använder brandsläckare i sina räddningsinsatser.¹³⁹ I brandsläckarna kan det finnas kemiska riskkällor vilka en ansvarig för arbetsmiljön bör beakta. Föreskriften kan även ha betydelse för de spontanfrivilliga som kan tänkas utsättas för liknande kemiska riskkällor som civila insatspersoner vid användning av exempelvis brandsläckare. Omständigheterna för spontanfrivilliga varierar givetvis beroende på vilken typ av verksamhet de hjälper till inom.

Ytterligare föreskrift som kan vara relevant för en räddningsinsats och arbetsmiljön kopplat därtill är föreskriften som reglerar första hjälpen.¹⁴⁰ I och med att det är räddningsinsatser som behandlas i uppsatsen är det centralt att ha första hjälpen tillgängligt i många situationer. Å ena sidan går det att diskutera om kraven angående första hjälpen kan vara delvis uppfyllda genom att verksamheterna i fråga ägnar sig åt räddningsinsatser, vilket gör att sådan utrustning bör medfölja den frivilliga eller tillhandahålls av organisationen som leder räddningsinsatsen. Å andra sidan är de spontanfrivilliga inte organiserade överhuvudtaget. Hela idén med spontanfrivilliga bygger på att de spontant anmäler sig frivilliga under mer eller mindre tillfälligt akuta händelser.¹⁴¹ Det gör att spontanfrivilliga inte får samma förutsättningar som ideellt aktiva som organiseras i en verksamhet. Första hjälpen-kit är inte heller lika självklara i verksamheter som Missing People, vars huvudsakliga fokus ligger på sökinsatser efter försvunna personer.¹⁴²

Det kan bli aktuellt för några av de frivilliga att genomföra HLR under en räddningsinsats, inte minst för SMS-livräddare, som har anmält sig frivilliga att åka ut på hjärtstoppalarm.¹⁴³ En sådan räddningsinsats kan göra bestämmelser om smittrisker väsentlig.¹⁴⁴ Med tanke på att det ofta är fråga om liv och död under en väldigt kort tidsperiod bör ofta mycket begränsad möjlighet finnas till säkerställande av en godtagbar hygienisk miljö för den frivillige livräddaren. När det finns risk för smitta och kontakt med kroppsvätskor är det i dessa sammanhang relevant med såväl utbildning om risker som skyddsutrustning för att minska risken för smitta.¹⁴⁵

¹³⁹ Se avsnitt 4.9.1 och avsnitt 2.2.4.

¹⁴⁰ Se avsnitt 4.9.2.

¹⁴¹ Se avsnitt 2.2.5.

¹⁴² Se avsnitt 2.2.3.

¹⁴³ Se avsnitt 2.2.2.

¹⁴⁴ Se avsnitt 4.9.3.

¹⁴⁵ Se exempelvis avsnitt 4.9.3.

Slutligen är även föreskrifterna som reglerar systematiskt arbetsmiljöarbete relevant, med tanke på att den syftar till att utveckla och precisera hur en arbetsgivare ska kunna uppfylla sitt arbetsmiljöansvar.¹⁴⁶ I det fall det råder ett arbetsmiljöansvar över de som frivilligt deltar i räddningsinsatser är föreskriften central i planläggandet av arbetsmiljön. Det är därför av vikt att undersöka huruvida föreskriften är tillämplig för den eller de som driver yrkesmässig verksamhet.

5.2 Begreppet yrkesmässig verksamhet

5.2.1 Bristande förklaring av begreppet i rättskällor

Ett sätt att omfattas av ett arbetsmiljöansvar utan att ha någon anställd arbetstagare är att bedriva en yrkesmässig verksamhet.¹⁴⁷ Begreppet yrkesmässig verksamhet kännetecknas av en viss varaktighet, självständighet och regelbundenhet. Därtill brukar även yrkesmässig verksamhet vara av någon typ av ekonomisk natur. Därefter saknas ytterligare specificering. Förklaringen av begreppet sker dessutom i litteraturen och lagkommentarer, eftersom förklaring saknas i förarbeten.¹⁴⁸ Den avsaknad av välutvecklad och motiverad förklaring av begreppet gör rättsläget osäkert avseende vilken verksamhet som faktiskt uppnår en yrkesmässig verksamhet och därmed innehar ett arbetsmiljöansvar. Organisatörerna kan inneha ett arbetsmiljöansvar utan att vara medvetna om det och därmed ansvara för både det förebyggande arbetet och det återuppbyggande arbetet efter en konstaterad skada. Det innebär även en osäkerhet för alla de som är verksamma inom ideell verksamhet, såväl organisatörer som medlemmar eller frivilliga.

5.2.2 Vägledning från skadeståndsrätten vid bristfällig förklaring

I litteraturen hänvisas läsaren vidare till skadeståndslagens förarbete för ytterligare vägledning av begrepps innebörden, eftersom det saknas förklaring av begreppet i förarbeten till arbetsmiljölagen.¹⁴⁹ Sådana paralleller kan dras till andra rättsområden för att söka svar där det saknas svar inom rättsområdet. Därigenom möjliggörs analogiska tolkningar från andra rättsområden om relevanta rättskällor saknas. Frågan är därmed om begrepps användningen av yrkesmässig verksamhet i skadeståndslagens förarbete är begreppsrelevant när det rör sig om

¹⁴⁶ Se avsnitt 4.3.

¹⁴⁷ Se avsnitt 4.7.1.

¹⁴⁸ Se avsnitt 4.7.2.

¹⁴⁹ Se avsnitt 4.7.2.

arbetsmiljö? I skadeståndsrättens definition av yrkesmässig verksamhet kopplas det ihop med begreppen näringsverksamhet och näringsidkare. Det finns även en sådan koppling i en lagkommentar till 3 kap. 5 § arbetsmiljölagen, vilken nämner att det faktum att en verksamhet är en ideell verksamhet inte utgör ett hinder för att betraktas som en näringsverksamhet.¹⁵⁰

För att avgöra huruvida det är möjligt att göra en analogisk tolkning kan de olika lagarnas syfte och skyddsobjekt med fördel jämföras, för att säkerställa att de olika lagarna inte har helt olika tillämpningsområden. Arbetsmiljölagens syfte är dels att förebygga ohälsa och olycksfall, dels att uppnå en god arbetsmiljö i övrigt.¹⁵¹ Arbetsmiljölagen bör därmed ha ett syfte att skydda arbetstagare, eftersom det läggs mycket fokus på arbetsgivarens skyldigheter gentemot arbetstagaren, lagen syftar också till en god arbetsmiljö samt innehar en förebyggande funktion av att förhindra skador och ohälsa.¹⁵² Skadeståndslagen syftar till att förebygga skadestånd, ersätta de som är skadelidande och fungera riskfördelande genom att låta vissa typer av människor eller företag ansvara för skador i specifika hänseenden. På liknande sätt som arbetsmiljölagen innehar en preventiv funktion har även skadeståndslagen en förebyggande funktion att förhindra skadestånd, och därmed skador. Lagarna har en gemensam nämnare i att båda syftar till förebyggande av skador. Det som däremot skiljer lagarna åt är dess skyddsobjekt, där skadeståndslagen syftar till att skydda den skadelidande, vilket inte nödvändigtvis behöver vara en arbetstagare, och skadorna kan syfta till skador på person, sak och förmögenhet. Arbetsmiljölagen syftar till att skydda arbetstagarna från skador och ohälsa på arbetsplatsen.

Ytterligare aspekt som kan diskuteras avseende de olika begreppsanvändningarna är om de skiljer sig åt vad gäller vinstsyfte och ekonomisk natur. De olika begreppen torde inte vara synonymt med varandra, med tanke på att skadeståndslagens proposition klargör att det krävs att verksamheten är av ekonomisk natur för att klassas som näringsidkare, vilket inte är beroende av ett vinstsyfte.¹⁵³ Enligt en av lagkommentarerna till arbetsmiljölagens definition av yrkesmässig verksamhet nämns att begreppet normalt associeras med ett vinstsyfte.¹⁵⁴ Det behöver inte innebära att det är ett krav för att uppnå yrkesmässig verksamhet. Ekonomisk natur skulle kunna klassas som mer vidsträckt begrepp, däribland vinstsyfte inkluderas men inte likställs. Skillnaden avseende begreppsanvändningen förekommer inte endast mellan olika

¹⁵⁰ Se avsnitt 4.7.5.

¹⁵¹ Se avsnitt 4.1.1.

¹⁵² Se även avsnitt 4.1.1.

¹⁵³ Se avsnitt 4.7.3.

¹⁵⁴ Se avsnitt 4.7.2.

rättsområden, utan även mellan arbetsmiljörättslig litteratur.¹⁵⁵ Frågan är om det råder olika mening avseende om verksamheten måste inneha ett vinstsyfte eller ej, eller om en sådan skillnad har gjorts omedvetet. En av lagkommentarerna ter sig ligga närmre i linje med skadeståndslagens proposition vad gäller synen på ekonomisk natur och vinstkrav.

Sammanfattningsvis borde skadeståndslagens förarbete kunna vara vägledande i processen att klargöra begreppet yrkesmässig verksamhet i förhållande till arbetsmiljölagen. Det som talar för att skadeståndslagens definition är relevant i sammanhanget är att arbetsrättslig litteratur har använt sig av en liknande förklaring av begreppet. Något som gör att skadeståndslagen kan vara irrelevant är att lagarnas skyddsobjekt skiljer sig åt. Rättsområdena skiljer sig åt också. En förklaring av begreppet yrkesmässig verksamhet skulle möjligtvis vara mer vägledande när det avser mer närliggande rättsområden, som försäkringsrätt och skadeståndsrätt, vilka påverkas mer av varandra än arbetsrätt och skadeståndsrätt. Skadestånd skulle dock kunna uppkomma även i arbetsrättslig mening, vilket påvisar att rättsområdena inte är helt irrelevanta för varandra. Om skadeståndsrättens definition av yrkesmässig verksamhet är tillämplig skulle det kunna innebära att ännu fler verksamheter kan utgöra yrkesmässig verksamhet, eftersom skadeståndsrättens definition av begreppet inte kräver ett stadigvarande.¹⁵⁶ Det kan leda till att även mer temporära verksamheter kan omfattas av arbetsmiljöbestämmelserna.

5.3 Yrkesmässig verksamhet kopplat till frivilligverksamhet

5.3.1 Kan en frivilligverksamhet uppnå yrkesmässig verksamhet?

Det har klargjorts som tidigare nämnts att en ideell verksamhet kan utgöra näringsverksamhet och uppnå yrkesmässig verksamhet.¹⁵⁷ För att en frivilligverksamhet ska kunna utgöra yrkesmässig verksamhet krävs därmed att rekvisiten varaktighet, självständighet och regelbundenhet är uppfyllda.¹⁵⁸ Därtill kan även krävas att verksamheten är av ekonomisk natur.¹⁵⁹

¹⁵⁵ Se exempelvis avsnitt 4.7.2 och 4.7.5.

¹⁵⁶ Se avsnitt 4.7.3.

¹⁵⁷ Se avsnitt 4.7.5.

¹⁵⁸ Se avsnitt 4.7.2.

¹⁵⁹ Se avsnitt 4.7.5.

Det har konstaterats i lagkommentarer att exempelvis isbanor och lunchrestauranger som drivs av ideella föreningar kan utgöra yrkesmässig verksamhet, under förutsättning att verksamheten uppfyller rekvisiten. Tillfälliga dansbanor och mastkranar i båtklubbar faller enligt samma lagkommentar utanför yrkesmässig verksamhet.¹⁶⁰ I lagkommentaren hittas inga indikationer på att lista över verksamheter som faller inom respektive utom begreppets innebörd är uttömmande. De gemensamma nämnarna i exemplen avseende vilka verksamheter som kan utgöra yrkesmässig verksamhet är såväl varaktigheten som att det finns en viss ekonomisk natur. En lunchrestaurang torde vara ekonomisk med tanke på att den säljer lunch till betalande kunder, att den drivs av en ideell förening hindrar inte den ekonomiska naturen. En isbana kan också vara varaktig om isbanan drivs av exempelvis en idrottsförening (som ju ofta är en ideell förening). Idrottsföreningen kan både använda den för eget ändamål som vid träningar av dess medlemmar, och vid uthyrning till allmänheten. Det gör att isbanan kan vara regelbunden, självständig och till viss del varaktig. Dessutom har verksamheten i så fall en ekonomisk aspekt.

Vikten av verksamhetens varaktighet gör sig synlig genom att exempelvis tillfälliga dansbanor exkluderas från att omfattas av yrkesmässig verksamhet. Bristen på varaktigheten illustrerar dessutom var gränsen kan gå mellan att uppfylla kraven på en yrkesmässig verksamhet. En tillfällig dansbana skulle kunna utgöra ekonomisk verksamhet och vara självständig genom att drivas av alla inkomna intäkter, men faller som sagt på att verksamheten inte är varaktig. Mastkranar i båtklubbar kan dessutom diskuteras huruvida de är regelbundna och självständiga. De slutsatser som skulle kunna dras från lagkommentarens kategorisering av verksamheter är att självständighet, regelbundenhet, varaktighet och den ekonomiska inriktningen på verksamheten är viktig för att kunna klassificeras som en yrkesmässig verksamhet.

5.3.2 Uppnår de presenterade verksamheterna yrkesmässig verksamhet?

För att avgöra om en verksamhet är yrkesmässig och därmed innehar ett arbetsmiljöansvar bör det göras en individuell bedömning för varje verksamhet för sig. Vad som däremot faktiskt kan konstateras är att en ideell förening kan inneha ett arbetsmiljöansvar om rekvisiten i 3 kap. 5 § arbetsmiljölagen är uppfyllda. De spontanfrivilliga saknar både varaktighet och regelbundenhet, vilket gör det svårt för dem som en grupp att uppnå en yrkesmässig

¹⁶⁰ Se avsnitt 4.7.5.

verksamhet. För att det ska råda ett arbetsmiljöansvar över dem krävs därmed att ansvar åläggs antingen räddningstjänsten eller den organisation som organiserar räddningsinsatsen.

Vad gäller den ideella föreningen Missing People återfinns såväl en varaktighet, självständighet som regelbundenhet som utgör rekvisiten för yrkesmässig verksamhet enligt en del av litteraturen.¹⁶¹ Föreningen är varaktig, eftersom den har varit aktiv sedan den grundades år 2012. Rekvisitet självständigheten bör också vara uppfylld, eftersom den finansieras på egen hand genom exempelvis gåvor, medlemsavgifter och insamlingar. Finansieringen kan även tyda på en verksamhet som är av ekonomisk natur. Slutligen är den regelbunden, eftersom de kontinuerligt letar efter försvunna personer.¹⁶² Det som gör det uppenbart att just Missing People innehar ett arbetsmiljöansvar är att organisationen har anställd personal, vilket går att utläsa från föreningens beslut om löner.¹⁶³ Arbetstagarna i föreningen kan därmed förvänta sig att Missing People tillämpar arbetsmiljölagen i sin helhet. Något som däremot är mer ovisst är huruvida det faktum att Missing People har arbetstagare, och därmed ska tillämpa arbetsmiljölagen, innebär att arbetsmiljöansvaret även per automatik ska gälla över de betalande medlemmarna samt de som finns i sökarregistret. Eller skulle det skilja sig mellan de betalande medlemmarna och de frivilliga i sökarregistret? Det är inget som har uppmärksammats i varken rättskällor, förarbeten eller litteratur.

Civila insatspersoners organisation är inte riktigt lika tydlig som Missing Peoples organisation. I informationen angående verksamheten för civila insatsperser framgår att Brandskyddsföreningen tillsammans med SOS alarm samt räddningstjänsten har ett samarbete.¹⁶⁴ Baserat på den informationen är det svårt att avgöra huruvida det finns en organisation bakom de civila insatspersonerna som kan utgöra en yrkesmässig verksamhet, som till exempel en ideell förening. Det saknas dessutom en enhetlig definition av civila insatspersoner, inte minst en juridisk sådan. Bristen på enhetlig definition kan även göra det svårtillämpat juridiskt, eftersom det kan råda olika meningar vad en civil insatsperson är och hur de organiseras. Om alla civila insatspersoner bildar en egen typ av verksamhet och innehar alla tre rekvisit som krävs för yrkesmässig verksamhet kan ett arbetsmiljöansvar råda för dem. Ansvaret kan vid det tillfället både innebära rättigheter och skyldigheter för de civila

¹⁶¹ Se avsnitt 4.7.2.

¹⁶² Se avsnitt 2.2.3.

¹⁶³ Se avsnitt 2.2.3 och avsnitt 4.8.5.

¹⁶⁴ Se avsnitt 2.2.4.

insatspersonerna, eftersom de måste beakta arbetsmiljölagen och samtidigt har rätt till det skyddet som arbetsmiljöverket erbjuder.

Liksom civila insatspersoner är SMS-livräddares organisatoriska bakgrund något otydlig. Appen informerar de frivilliga med HLR-kunskaper om när personer med misstänkt hjärtstopp finns i närheten, för att möjliggöra livräddning tills räddningstjänst har tagit sig till platsen. Systemet tillhandahålls av två aktiebolag samt ett vårdbolag, som tillsammans äger, driver och utvecklar appen.¹⁶⁵ Det finns därefter knapphändig information om organisationen. Baserat på informationen som finns att tillgå skulle det kunna argumenteras för att dessa bolag tillsammans driver yrkesmässig verksamhet avseende appen. I litteraturen saknas redogörelse ifall yrkesmässig verksamhet kan drivas gemensamt av aktiebolag, det har huvudsakligen framhävts föreningar och handelsbolag som exempel på verksamheter som kan inneha yrkesmässig verksamhet utan anställda. Det är ju inte ovanligt att ett aktiebolag har arbetstagare i traditionell mening. Kan flera juridiska personer tillsammans driva yrkesmässig verksamhet utan att ha någon anställd arbetstagare avseende just appen? Under förutsättning att det skulle vara möjligt bör en sådan verksamhet uppfylla rekvisiten för att vara en yrkesmässig verksamhet.¹⁶⁶ Vid den förutsättningen skulle även samma fråga uppstå som vid Missing Peoples eventuella arbetsmiljöansvar, omfattar ansvaret de som har registrerat sig, utan att nödvändigtvis vara medlem?

5.3.3 Tillämpliga delar när en verksamhet är yrkesmässig

När det är konstaterat att en verksamhet är yrkesmässig innebär det inte per automatik att en ”arbetsgivare” är skyldig att följa samtliga bestämmelser i arbetsmiljölagen. I den relevanta paragrafen framgår att de som innehar en yrkesmässig verksamhet ska följa tillämpliga delar i arbetsmiljölagen och meddelade föreskrifter.¹⁶⁷ Det framgår inte av litteraturen om listan över icke tillämpliga lagrum är uttömmande eller inte.

I det fall listan är uttömmande avseende vilka lagrum som inte är tillämpliga går däremot göra en motsatsvis tolkning över lagrum som är tillämpliga och kan därmed vara vägledande för förutsägbarheten. Genom en motsatsvis tolkning är 3 kap. 2 § arbetsmiljölagen tillämplig för

¹⁶⁵ Se avsnitt 2.2.2.

¹⁶⁶ Se avsnitt 4.7.2.

¹⁶⁷ Se avsnitt 4.7.4.

innehavarna av en yrkesmässig verksamhet.¹⁶⁸ Paragrafen reglerar en arbetsgivares skyldigheter för att förebygga ohälsa och olyckor. Det framgår att arbetsgivaren ska vidta alla åtgärder som behövs för förebyggandet i fråga. Uttrycket översätts i litteraturen som ”vidta alla rimliga åtgärder” och att det däribland ingår att följa Arbetsmiljöverkets föreskrifter.¹⁶⁹ Det går därmed att konstatera att de som innehar en yrkesmässig verksamhet är skyldig att följa Arbetsmiljöverkets föreskrifter genom 3 kap. 2 § arbetsmiljölagen.

Problematiken avseende vad som är gällande skulle kunna undgås om exempelvis lagstiftaren skulle reglera arbetsmiljön för ideella föreningar särskilt i en egen paragraf. En sådan bestämmelse skulle kunna inkludera vilka bestämmelser som en förening måste tillämpa och om det skulle skilja sig beroende på vilken typ av verksamhet föreningen driver. Idrottsföreningar kanske inte har samma utmaningar eller behov av arbetsmiljöarbete som en förening som deltar i räddningsinsatser har, vilket gör att kraven på de olika föreningarna kan anpassas. Sådana anpassningar skulle dessutom kunna ske genom föreskrifter från Arbetsmiljöverket för ytterligare detaljreglering av arbetsmiljöreglerna.

5.3.4 Är bestämmelserna om kemiska riskkällor tillämpliga?

Inledningsvis kan konstateras att föreskrifterna som reglerar risker i arbetsmiljön, däribland kemiska riskkällor, ska följas av alla verksamheter som innehåller någon typ av kemiska riskkällor. Arbetsgivaren är den som ska se till att föreskriften följs.¹⁷⁰ I de inledande bestämmelserna om kemiska riskkällor framgår att för de som har en kemisk riskkälla i sin verksamhet, men inte är en arbetsgivare eller saknar arbetstagare, råder en viss begränsning avseende skyldighet att följa föreskrifterna.¹⁷¹ Vad gäller de fall en verksamhet uppfyller kraven på en yrkesmässig verksamhet finns en begränsning i informationsskyldigheten.¹⁷² I övrigt är de som driver en yrkesmässig verksamhet skyldig att följa kapitlet om kemiska riskkällor i föreskriften som reglerar risker i arbetsmiljön.

¹⁶⁸ Se avsnitt 4.7.4..

¹⁶⁹ Se avsnitt 4.7.3.

¹⁷⁰ Se avsnitt 4.9.1.

¹⁷¹ Ibid.

¹⁷² Ibid.

5.3.5 Är bestämmelserna om första hjälpen tillämplig?

Föreskriften som reglerar arbetsplatsers utformning, däribland arbetsplatsens säkerhet har liknande regler som bestämmelserna om kemiska riskkällor avseende hur reglerna ska tillämpas. Föreskriften stipulerar att den ska tillämpas av arbetsgivare, de som hyr in arbetskraft och den som driver yrkesmässig verksamhet.¹⁷³ Dessa personer ska tillämpa samtliga bestämmelser som reglerar säkerhet i sin helhet, utan begränsningar. Även den som inte råder över sitt arbetsställe ska tillämpa bestämmelserna i begränsad omfattning. Att den som bedriver yrkesmässig verksamhet omfattas av samtliga bestämmelser i avseende säkerhet innebär att den personen ansvarar för att bestämmelserna följs.¹⁷⁴ Det kan därmed konstateras att föreskriften som reglerar krav på utrustning för första hjälpen är tillämplig för de som driver yrkesmässig verksamhet.

5.3.6 Är bestämmelserna om smittrisker tillämplig?

Bestämmelserna om smittrisker i arbetsmiljön återfinns i samma föreskrift som bestämmelserna om kemiska riskkällor. Huruvida någon är skyldig att tillämpa bestämmelserna om smittrisker beror på om sådan verksamhet som bedrivs så arbetstagare riskerar utsättas för smitta. Om det i verksamheten finns sådana arbetsuppgifter vilka med hänsyn till dess art riskerar utsätta arbetstagare för smitta är verksamheten skyldig att följa bestämmelserna om smittrisker. Det är i så fall arbetsgivaren som ansvarar för att föreskrifterna följs. Därefter framgår att den som driver yrkesmässig verksamhet ska följa bestämmelserna om arbetsgivare i kapitlet om smittrisker.¹⁷⁵ Arbetsgivaren är återigen den som ansvarar för att föreskrifterna följs, vilket innebär att den som yrkesmässigt driver verksamhet ansvarar för efterlevnaden av bestämmelserna om exempelvis undersökning och riskbedömning av arbetstagares arbetsförhållanden, där det kan finnas smittrisk.

5.3.7 Är bestämmelserna om systematiskt arbetsmiljöarbete tillämplig?

Föreskriften om systematiskt arbetsmiljöarbete skiljer sig från de andra föreskrifterna i den mening att föreskriften inte nämner yrkesmässig verksamhet överhuvudtaget. I föreskriften

¹⁷³ Se avsnitt 4.9.2.

¹⁷⁴ Ibid.

¹⁷⁵ Se avsnitt 4.9.3.

framgår att den är tillämplig för arbetsgivare, där de som har inhyrd personal inkluderas.¹⁷⁶ Det är inte uttalat i föreskriften om yrkesmässig verksamhet ska inkluderas i begreppet arbetsgivare och inte heller uttalat om en sådan verksamhet ska exkluderas från arbetsgivare. Inte heller framgår om föreskriften är tillämplig för de med yrkesmässig verksamhet fast under vissa begränsningar. Med tanke på att den som hyr in personal explicit omfattas av föreskriften, skulle det därmed kunna tolkas som *e contrario* att den som har en yrkesmässig verksamhet exkluderas. En sådan tolkning skulle medföra att den som driver en yrkesmässig verksamhet utan anställd personal kan bortse från föreskriften och behöver inte tillämpa den.

5.4 Kan någon inneha ett rådighetsansvar för de frivilliga?

5.4.1 När arbetsgivare ansvarar för andras arbetstagare

Ett ytterligare sätt för en verksamhet att inneha arbetsmiljöansvar utan krav på arbetstagare är genom att ha ett så kallat rådighetsansvar. Det innebär att man har ett ansvar när man råder över ett fast driftställe.¹⁷⁷ Första stycket i bestämmelserna om rådighetsansvar reglerar situationen när anordningar ägs av en verksamhet, men används av en annan verksamhet eller någon annan arbetsgivares arbetstagare.¹⁷⁸ En räddningsinsats bör inte på samma sätt vara ett fast driftställe med anordningar som används av ett annat företags anställda som åsyftas i bestämmelsen. Det går att diskutera ifall anordningar skulle kunna syfta på exempelvis en brandbils utrustning. Något som talar emot tillämpligheten av bestämmelsen är att brandbilens utrustning förmodligen huvudsakligen används av brandmän och inte exempelvis civila insatspersoner. En civil insatsperson är dessutom tänkt att agera tills räddningstjänsten ankommer och inte tillsammans med räddningstjänsten.¹⁷⁹

För att någon skulle inneha ett arbetsmiljöansvar över frivilliga inom räddningsinsatser enligt bestämmelserna om rådighetsansvar skulle krävas att räddningstjänsten innehar det rådighetsansvaret. Alternativt skulle krävas att föreningarna eller de som organiserar räddningsinsatserna råder över ett arbetsställe. Frågan är om det i sådant fall skulle innebära att exempelvis en förening som Missing People kunna bli rådighetsansvarig över exempelvis spontanfrivilliga? Skulle det vara möjligt för Missing People att råda över ett skogsparti där en

¹⁷⁶ Se avsnitt 4.3.

¹⁷⁷ Se avsnitt 4.8.1.

¹⁷⁸ Se avsnitt 4.8.2.

¹⁷⁹ Se avsnitt 2.2.4.

sökingsinsats pågår? Det framstår som mer sannolikt att Missing People råder över ett arbetsställe som snarare innehas mer permanent av Missing People, som exempelvis ett kontor där administrativt arbete förekommer.

Alla dessa situationer bör vara alltför långt ifrån hur bestämmelserna är tänkta att tillämpas, med hänvisning till vad som har redovisats i litteraturen. Bestämmelserna om ett rådighetsansvar för ett fast driftställe verkar inte vara tillämplig för frivilliga inom räddningsinsatser. Det bör det därför inte heller vara av intresse att vidare undersöka huruvida Arbetsmiljöverkets föreskrifter är tillämpliga.

5.4.2 När arbetsgivare ansvarar för inhyrd personal

Rådighetsansvar finns även när en arbetsgivare hyr in arbetskraft från bemanningsföretag. I det fall en arbetsgivare hyr in personal ska arbetsgivaren behandla den inhyrda personalen som sin egen avseende bland annat säker arbetsmiljö.¹⁸⁰ För att bestämmelsen ska vara relevant för uppsatsens utredning krävs att antingen de frivilliga hyrs ut till exempelvis räddningstjänsten, eller att föreningarna hyr in arbetskraft. Inledningsvis kan konstateras att det som undersöks i uppsatsen är föreningar som inte har traditionella arbetstagare. Det skulle vara obegripligt att en sådan organisation skulle såväl hyra ut sin arbetskraft som att hyra in arbetskraft. Frågan är också om det verkligen är möjligt att hyra ut frivilliga, eftersom frivilliga inte får lön och ersättning som en arbetstagare.

Något som däremot påminner om uthyrning av personal är när en organisation har avtalat med en kommun om en frivillig delegering utan krav på särskild kompetens. En sådan kan göras med exempelvis ideella föreningar och föreningen kan erhålla ersättning, samtidigt som det inte finns något krav på ersättning. De typer av lättare räddningsinsatser som åsyftas är bland annat att försöka släcka mindre bränder.¹⁸¹ Den här typen av delegering skulle exempelvis kunna användas på civila insatspersoner, samtidigt som det inte i så fall skulle vara uthyrd personal, eftersom de frivilliga fortfarande skulle arbeta för frivilligorganisationen. Rådighetsansvaret verkar återigen inte vara tillämplig för verksamheterna som undersöks, vilket motiverar varför

¹⁸⁰ Se avsnitt 4.8.3.

¹⁸¹ Se avsnitt 3.2.2.

en utredning huruvida de som innehar ett rådighetsansvar ska tillämpa Arbetsmiljöverkets föreskrifter uteblir.

5.5 Har kommun och räddningstjänst ett arbetsmiljöansvar?

I det fall en organisation inte innehar ett arbetsmiljöansvar för de som hjälper till i räddningsinsatser frivilligt uppstår frågetecken om det kan finnas någon annan som innehar ett sådant ansvar. Räddningstjänsten ansvarar för räddningsinsatsen.¹⁸² Det saknas ytterligare specificering avseende vilket ansvar som åsyftas för räddningstjänsten. Ansvar skulle kunna avse många olika typer av ansvar. Å ena sidan kan det innebära endast ett begränsat ansvar, som ansvar att utföra räddningsinsatsen. Å andra sidan skulle det kunna innebära ett heltäckande ansvar, som innefattar alltifrån ansvaret att utföra räddningsinsatsen till arbetsmiljöansvar, straffansvar och skadeståndsansvar.

En situation som skulle kunna bli aktuell är när exempelvis en frivillig person i form av en civil insatsperson har påbörjat en lättare räddningsinsats i väntan på räddningstjänstens ankomst. När räddningstjänsten sedan tar över arbetet skulle den utsedda räddningsledaren kunna begära att den civila insatspersonen fullgör sin tjänsteplikt som finns enligt lagen om skydd mot olyckor.¹⁸³ Kraven på en civil insatsperson kan dessutom vara högre än gemene man, eftersom en civil insatsperson har undergått utbildning.¹⁸⁴ Högre ställda krav skulle i sin tur kunna innebära mer riskfyllda uppdrag under tjänsteplikten. Den civila insatspersonen, som tidigare hjälpte till i egenskap av civil insatsperson, har nu övergått till att i egenskap av en enskild fullgöra sin tjänsteplikt. Det skulle därmed innebära att även ett eventuellt ansvar för den civil insatspersoner övergår från den eventuella organisationen bakom den civila insatspersonen till räddningstjänsten.

Att räddningstjänsten är en av samarbetspartnerna som verkar för civila insatspersoner skulle kunna indikera att en typ av överlåtelse har skett avseende inledande begränsande åtgärder i enlighet med de frivilliga delegationsmöjligheterna i 3 kap. 15 § lagen om skydd mot olyckor. Vid delegering av inledande begränsande åtgärder kvarstår ansvaret som bekant hos

¹⁸² Se avsnitt 1.1 och 3.2.2.

¹⁸³ Se avsnitt 3.2.2.

¹⁸⁴ Se avsnitt 2.2.4.

räddningstjänsten, även om vilket ansvar som åsyftas är oklart.¹⁸⁵ Om en sådan delegering inte redan har skett skulle civila insatspersoner kunna avtala med en kommun om att ansvara för att exempelvis försöka släcka mindre bränder i dess lokala närhet. Ett sådant avtal skulle kunna tillförsäkra att någon typ av ansvar över räddningsinsatsen ligger på kommunen.¹⁸⁶ Lagstiftaren har inte lyckats tydliggöra vad som åsyftas i varken lagstiftning eller förarbeten avseende att räddningstjänsten ska ansvara för räddningsinsatsen. Bristen av förklaring leder återigen till ett osäkert rättsläge och det kan även äventyra säkerheten för de inblandade. Det skulle därmed vara önskvärt att lagstiftaren utvecklar och förtydligar hur långt ansvaret faktiskt sträcker sig.

¹⁸⁵ Se avsnitt 3.2.2

¹⁸⁶ Se avsnitt 3.2.2.

6. Reflektion och slutsats

Sammanfattningsvis, i det fall en förening uppnår en yrkesmässig verksamhet är arbetsmiljölagen och Arbetsmiljöverkets föreskrifter tillämplig i något begränsad omfattning. En förening med yrkesmässig verksamhet behöver endast beakta tillämpliga delar av arbetsmiljölagen. Det innebär i sin tur tillämpligheten av olika föreskrifter kan variera, beroende på föreskriftens utformning och till vem föreskrifterna riktar sig. Arbetsmiljöansvar genom rådgivningsansvar är däremot inte tillämplig för de som bedriver frivilligverksamhet, vilket innebär att ett sådant typ av ansvar inte är applicerbart i den här kontexten. Att en verksamhet kan bli ansvarig för sina frivilliga deltagares arbetsmiljö kan innebära en del extra arbete för de ideella organisationerna, något som kan vara ansträngande för en ideell förening. Det kan i sin tur resultera i mindre tid till att hjälpa till med räddningsinsatser och att de kanske redan begränsade ekonomiska resurserna tvingas gå till arbetsmiljörelaterade utgifter. Samtidigt som hälsan inte ska äventyras för de som frivilligt deltar i räddningsinsatser. I de fall när det inte är möjligt att erhålla ett arbetsmiljöskydd genom en frivilligorganisation står det däremot mer oklart vad räddningstjänstens ansvar motsvarar. Det skulle vara önskvärt att lagstiftaren preciserar vilket ansvar som åsyftas och hur långt ett sådant ansvar sträcker sig.

Källförteckning:

Föreskrifter

AFS 1999:7 Första hjälpen och krisstöd.

AFS 2001:1 Systematiskt arbetsmiljöarbete.

AFS 2011:19 Kemiska arbetsmiljörisiker.

AFS 2018:4 Smittorisker.

AFS 2023:1 om systematiskt arbetsmiljöarbete – grundläggande skyldigheter för dig med arbetsgivaransvar.

AFS 2023:10 om risker i arbetsmiljön.

AFS 2023:12 om utformning av arbetsplatser.

Offentligt tryck

Propositioner

Prop. 1972:5 Kungl. Maj:ts proposition med förslag till skadeståndslag m.m.

Prop. 1976/77:149 om arbetsmiljölag m.m.

Prop. 1985/86:170 om räddningstjänstlag, m.m.

Prop. 1990/91:140 Arbetsmiljö och rehabilitering.

Prop. 1999/00:141 Lag om ändring i arbetsmiljölagen m.m.

Prop. 2019/20:176 En effektivare kommunal räddningstjänst.

Statens offentliga utredningar

SOU 2018:54 En effektivare kommunal räddningstjänst.

SOU 2022:45 Steg framåt, med arbetsmiljön i fokus.

Rättsfall

NJA 1973 s. 341.

NJA 1987 s. 394.

Litteratur

Ahlberg, Kerstin, *Arbetsmiljölagen: med kommentarer*. 16 uppl. Stockholm: Prevent, 2024.

Andersson, Anderz, Edström, Örjan och Ingmanson, Staffan. *Arbetsrätt*. 8 reviderade uppl. Stockholm: Liber, 2023.

Bengtsson, Bertil och Strömbäck, Erland, *Skadeståndslagen - En kommentar*, (8 maj 2024, version 8A, JUNO), hämtad 11 februari 2025.

Bokelund Svensson, Ulf och Lindblad, Jan. *Ideella föreningar*. 2024, version 11 (JUNO). Björn Lundén Information. (E-bok finns tillgänglig via JUNO).

Blyme, Hans, *Arbetsmiljölagen (1977:1160)*, Lexino 1 juli 2023 (JUNO), hämtad 21 november och 30 december 2024.

Diamant, Maria, *Lag (2003:778) om skydd mot olyckor*, Karnov (JUNO), hämtad 12 december 2024, 23 januari 2025 samt 17 februari 2025.

Glavå, Mats och Hansson, Mikael. *Arbetsrätt*. 5 uppl. Lund: Studentlitteratur, 2023.

Gullberg, Hans och Rundqvist, Karl-Ingvar, *Arbetsmiljölagen – Kommentarer och författningar*, (14 november 2018, version 18, JUNO), hämtad 5 december 2024.

Holm, Johan. *Ett hållbart arbetsliv - Arbetsgivarens rättsliga ansvar för arbetsmiljö och rehabilitering*. Doktorsavhandling, Umeå universitet, 2021. Umeå. <https://umu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1612391/FULLTEXT01.pdf>.

Ileskog, Tommy. *Arbetsmiljöansvar*. 13 uppl. Stockholm: Norstedts juridik, 2020.

Johansen, Tormod Otter. *Krisjuridik - Rättsliga befogenheter från olycka till höjd beredskap*. 1 uppl. Stockholm: Norstedts Juridik, 2024.

Kleineman, Jan. "Rättsdogmatisk metod" i *Juridisk metodlära*. 2 uppl. redigerad av Maria Nääv och Maruo Zamboni, sida 21–46. Lund: Studentlitteratur, 2018.

Lehrberg, Bert. *Praktisk juridisk metod*. 14 uppl. Uppsala: Iusté, 2022.

Lundén, Björn. *Ekonomiska föreningar– skatt, deklaration, ekonomi och juridik*. 2021, version 15 (JUNO). Björn Lundén Information. (E-bok finns tillgänglig via JUNO).

Mallmén, Anders, Andersson, Sten och Thorstorp, Bo, *Lagen om ekonomiska föreningar – En kommentar*, (9 november 2023, version 6, JUNO), hämtad 5 december 2024.

Tägtström, Marianne, red. *Arbetsmiljölagen och dess förordning med kommentarer 21 april 2018*. Stockholm: Arbetsmiljöverket, 2018.

Publikationer och uppsatser

Hallström, Vivi, Ramsell, Elina och Yousefi Mojir, Kayvan. *Organiserade räddningsinsatser med frivilliga - Presentation av några verksamheter som initierades i Sverige mellan 2010-2016 [studie]*. CARER, Linköpings universitet. 2017. Hämtad 17 december 2024.

<https://rib.msb.se/filer/pdf/28260.pdf>.

Holm, Anders. *Några ansvarsfrågor avseende aktörer, i synnerhet frivilliga, som deltar i räddningsinsatser*. CARER rapport nr 16, Linköping: Linköpings universitet. 2016. Hämtad 13 mars 2025. <https://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:967588/FULLTEXT02.pdf>.

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. *Civila insatspersoner gör skillnad [faktablad]*. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. 2024. Hämtad 13 december 2024. <https://rib.msb.se/filer/pdf/30715.pdf>.

Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. *1. Så bidrar frivilliga till god beredskap [vägledning]*. Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. 2024. Hämtad 13 februari 2025. <https://rib.msb.se/filer/pdf/29873.pdf>.

Tolo, Ester. *Arbetsmiljöansvar i väntan på räddningstjänst*. Masteruppsats, Linköpings universitet, 2024. <https://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:1892578/FULLTEXT02.pdf>.

Åslund, Åsa och Holm, Anders. *Arbetsmiljöansvar vid frivilligas deltagande i räddningsinsatser*. CARER rapport nr 44. Linköping: Linköpings universitet. 2023 <http://liu.diva-portal.org/smash/get/diva2:1798572/FULLTEXT01.pdf>.

Övriga källor

Brandskyddsföreningen. "Bli partner". *Brandskyddsföreningen*. Hämtad 24 november, 2024. <https://www.brandskyddsforeningen.se/civil-insatsperson-cip/bli-partner/>.

Brandskyddsföreningen. "Vad är CIP?". *Brandskyddsföreningen*. Hämtad 21 november, 2024. <https://www.brandskyddsforeningen.se/civil-insatsperson-cip/vad-ar-cip/>.

HLR-rådet. "Organisation, Visioner och Mål". *HLR-rådet*. Hämtad 14 mars 2025. <https://www.hlr.nu/organisation/>.

Krisinformation.se. "Sverige ska ha 75 000 civila insatspersoner 2030". *Krisinformation.se*. Publicerad 25 oktober 2024. Hämtad 19 december 2024. <https://www.krisinformation.se/manniskan-i-krisen/fredrik-raddar-liv-pa-fritiden/brandskyddsforeningens-satsning>.

Missing People Sweden. "Allt större andel av Missing Peoples sökinsatser är LSO-ärenden, där risken bedöms vara fara för någons liv". *Missing People Sweden*. Publicerad 9 oktober 2024. Hämtad 19 december 2024. <https://www.missingpeople.se/aktuellt/allt-storre-andel-av-missing-peoples-sokinsatser-ar-lso-arenden-dar-risken-bedoms-vara-fara-for-nagons-liv/>.

Missing People Sweden. "Om Missing People Sweden". *Missing People Sweden*. Hämtad 21 november, 2024 och 18 december 2024. <https://www.missingpeople.se/om-oss/>.

SMS-livräddare. "För livräddare". *SMS-livräddare*. Hämtad 18 december 2024. <https://www.smslivraddare.se/vad-innebar-det-att-vara-smslivraddare/>.

SMS-livräddare. "Om oss". *SMS-livräddare*. Hämtad 18 december 2024. <https://www.smslivraddare.se/om-oss/>.

Svenska Akademiens ordböcker (SAOL). "Frivillig". Publicerad 2015. Hämtad 19 december 2024. <https://svenska.se/saol/?sok=frivillig&pz=1>.

Beslut och dokument från organisationer

Missing People Sweden. *Effektrapport för 2023*. 2023. Missing People Sweden. Hämtad 19 december 2024. <https://www.missingpeople.se/media/hflav10t/effektrapporten-för-2023-2.pdf>.

Missing People Sweden. *Insamlings- och finansieringspolicy*. 18 november 2018. Missing People. Hämtad 19 december 2024.

<https://www.missingpeople.se/media/cfycyz23/insamlings-och-finansieringspolicy-1-2.pdf>.

Missing People Sweden. *Löner och arvoden*. u.å. Missing People Sweden. Hämtad 18 december 2024. <https://www.missingpeople.se/media/vawambaz/loner-och-arvoden-missing-people-sweden-jan-2023.pdf>.

Missing People Sweden. *Stadgar för den ideella föreningen Missing People Sweden*.

Fastställd 14 april 2024. Missing People Sweden. Hämtad 19 december 2024.

<https://www.missingpeople.se/media/q4ihellq/stadgar-mps-2024.pdf>.